

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

КАФЕДРА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

**РОЛЬ ЕЛЕМЕНТІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ В
ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА АДМІНІСТРУВАННІ**

Кваліфікаційна робота
зі спеціальності 281 - Публічне управління та адміністрування
Освітнього рівня “магістр”

*До захисту
наукової роботи
Гонюкова Л.В. Дипл*

Студентки
II курсу ОР “магістр”
Заочної форми навчання
Регіни КОЙНОВОЇ

Науковий керівник:
Гонюкова Лілія Василівна
доктор наук з державного управління,
професор

(підпис)

Допущено до захисту:
Зав. кафедри _____

КИЇВ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Історичні умови становлення радянської системи публічного управління в Україні.....	5
1.1 Розвиток російсько-українських відносин.....	5
1.2 Вплив доктрини “русского мира” на російсько-українські відносини....	23
РОЗДІЛ 2. Становлення нової обрядовості в політиці УРСР (1917-1991) ...	47
2.1 Обрядовість як елемент ранньої радянської національної політики	47
3.2 Ідеологізація обряду та свята у політиці “розвинутого соціалізму”	49
РОЗДІЛ 3. Святково-традиційна українська обрядовість в політиці сучасної України.....	57
3.1 Обрядовість у формуванні політичного іміджу українського політикуму	
3.2 Ціннісна стагнація української обрядовості в публічній політиці.....	59
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Актуальність дослідження. Українська обрядовість як частина національної культури не могла не бути елементом публічного управління та адміністрування. Календарні та сімейні обряди, які мали ознаку традиції українського народу та дохристиянських практик формували сімейний зв'язок на якому будувались відносини у громаді. З появою радянської державного публічного управління та адміністрування, яка заперечувала релігійні практики, українська обрядовість стала об'єктом для вивчення, а також формою для ідеологічного навантаження ідеєю російського інтернаціоналізму.

З розвитком радянського державного устрою в Україні святково-традиційна обрядовість поступово відходила у минуле, тоді як альтернативні нові обряди та свята змушували комуністичну партію формувати зв'язок між ними національною культурою, тим самим створюючи особливе сприйняття української культури як образно-декоративного елементу для розваг. Використовуючи українські культурні коди, російська культура викликала національну кризу в українців, що змушувало церемоніалу ставати пишнішим, тим самим створюючи образ правильності обраного шляху політики комунізму.

В результаті економічної та політичної кризи, адміністративні технології, які були використані радянською владою, стали елементом для нового українського політикуму у новій внутрішньодержавній та міжнародній політиці. Національна політика не перестала відігравати роль у публічній, а тому ми нині можемо спостерігати як українська обрядовість та церемоніал слугують індикатором кризи національного питання в державній політиці України. Як продовження русифікаційної радянської системи публічного управління та адміністрування, такі часті випадки показують нам необхідність вирішення даної кризи задля забезпечення її функціонування як незалежної та повноцінної частини української культури в політиці, а не лише використання обрядовості як декоративного елементу адміністративної та політичної технології.

Об'єкт дослідження: національна політика та технології публічного управління та адміністрування в УРСР та незалежної України.

Предмет дослідження: народна обрядовість в національній політиці та публічному управлінні та адмініструванні УРСР та незалежної України.

Метою кваліфікаційної роботи є визначення ролі народної обрядовості як технології публічного управління та адміністрування національної політики в УРСР та незалежній Україні.

Відповідно до мети та предмета дослідження визначені **завдання**, рішення яких становить зміст цієї роботи:

- визначити вплив російсько-українських відносин як передмови радянського публічного управління та адміністрування;
- визначити суб'єкта української обрядовості як адміністративної технології в публічному управлінні та адмініструванні незалежної України;
- показати церемоніал української обрядовості як критерій ідеологічної кризи в національній політиці.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є система загальнонаукових і спеціальних методів, які призначені для отримання об'єктивних та перевірених результатів. Зокрема, з метою узагальнення та удосконалення категоріального апарату з питань політики застосовувались такі методи: метод системного аналізу, порівняння, абстрагування, а також структурно-функціональний метод.

Структура роботи: робота складається з вступу, трьох розділів, у яких об'єднано по два підрозділи, висновку та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

1.1 Розвиток російсько-українських відносин

Історія україно-російських стосунків бере свої витoki із часів Київської Русі. Вона уражена великою кількістю міфів про спільну історичну долю та єдність українського та російського народів, що були та продовжують бути прямою ідеологічною маніпуляцією Москви для обґрунтування утримання України під російським контролем. Цей історичний образ не має нічого спільного із дійсними україно-російськими взаєминами. Встановлені історичні факти говорять скоріше про культурну неоднорідність та неперервне протистояння України та Росії. Це протистояння витікає із періоду роздробленості Русі, коли її північно-східні території, де утворилися Суздальське та Ростовське князівства, почали автономно існувати. Із часом на цих теренах з'явилося державне утворення Московія, яке і розпочало політику агресивного розширення у XV столітті. Ця “московська експансія... до сьогодні визначає єство україно-російських взаємин. Її похідними є заперечення самобутності українського етносу, подання його як частини “русского міра” та прагнення стерти з лиця землі все українське шляхом цілковитого зросійщення українців” [22, с.6].

Варто сказати, що разючі відмінності у політичній культурі, політичному устрої та загальній ментальності українського та російського народів витікають із часів пізнього Середньовіччя та ґрунтуються на різних соціальних та історичних умовах. Київська Русь не була централізованою державою, і її очільник – князь Київський, не мав беззаперечної влади над своїми підданими. Його влада обмежувалася не тільки силою та впливовістю володарів інших князівств, а й вічем – зборами вільних людей. Крім цього значний вплив мала також Церква. Тобто можна говорити, що демократичні традиції були глибоко вкорінені у суспільстві середньовічної Русі, а ідея необмеженої влади правителя

була глибоко неприйнятною, адже князь завжди мав брати до уваги інтереси народного віче, феодальної та церковної еліти.

Однак на північно-східних окраїнах Русі, що в майбутньому стануть Московією, влада князя завжди була менш обмежена. У цих регіонах традиція народних зборів не була вкорінена, і князь здійснював свою владу на завойованих землях із фіно-угорським населенням, що було вороже налаштовано. Фактично, це було передумовою для формування в майбутньому деспотичної влади у Московії. Більше того, у XIII-XIV століттях північно-східні князівства підпала під контроль Золотої Орди, від якої було перейнято жорсткий тип управління державою, що призвело до остаточного закріплення принципу деспотичної влади.

“Прагнучи лідерства серед північно-східних князівств і використовуючи при цьому свою запопадливість перед Золотою Ордою, Московське князівство від другої третини XIV ст. увійшло в понад двовіковий період протистояння з Великим князівством Литовським за "київську спадщину”, тобто за володіння питомими землями Середньовічної Української держави. Ще навіть не підкоривши ближчі північно-східні уламки останньої, Москва заявила про свої претензії на Смоленськ та Чернігово-Сіверщину” [22, с.22]. Ми можемо побачити, що як тільки Москва отримала певну політичну самостійність, вона відразу взяла курс на агресивну експансію у бік території сучасної України, і, як побачимо далі, буде неухильно йому слідувати, адже “ще у 1480-х рр. пробував називати себе "государем всія Русі” [22, с.27].

Протягом довготривалого періоду литовсько-московського протистояння за землі Русі Москва активно використовувала попереднє формування груп у литовській державі, які ми б зараз назвали “п’ятою колоною”, а також виправдання агресивної загарбницької війни через "захист” пригнічених православних вірян від католиків. Загальним характером литовсько-московських війн було повільне, але поступове захоплення Москвою нових територій. Ця

тенденція зберігалася до проголошення Люблінської унії, коли Московії протистояла уже не Литва, а Річ Посполита.

Вище викладений матеріал стосується історичних передумов для появи безпосередніх українсько-російських відносин. На думку істориків, ці стосунки почали стрімко розвиватися у період раннього Нового часу починаючи із XVII століття.

“Так, якщо на початку XVII ст. між українцями та росіянами існували лише епізодичні та дрібномасштабні контакти, переважно сформовані на релігійній основі, то на середину — другу половину XVIII ст. українське суспільство становило певну соціальну одиницю, досить тісно інтегровану в загальноімперські структури. Таку одиницю, яка активно взаємодіяла з російським етносом в сфері політики, культури, соціальних відносин, і при цьому не лише зазнаючи певних впливів з боку російського суспільства, а й активно впливаючи на розвиток цього самого суспільства” [23].

Загалом, перші стабільні контакти українського народу із росіянами пов'язані із ростом активності такого соціального явища як козацтво. Представники цього суспільного стану займалась активним заселенням регіонів річок Дон та Сіверський Донець, а також регіону Дикого поля. Загалом, українське козацтво було приречено мати широку мережу стосунків з Московією, зважаючи на соціальні, історичні, культурні та географічні чинники. Сутність українсько-російських відносин мала двозначний характер. З одного боку, козацтво постійно сприймало Московію як простір для набігів та отримання наживи, а з іншого боку не уникало можливості співпраці із московським царем за певну винагороду.

У цьому вимірі найбільш показовими були події, пов'язані з участю українського козацтва у війнах Речі Посполитої з Московською державою другої половини XVI ст., походах самозванців на Москву в так звані Смутні часи початку XVII ст. і згодом - у боротьбі польського королевича Владислава за московський трон. З іншого - спроби керівництва повсталіх встановити

контакти з Москвою, з наданням своєї військової підтримки та схожими пропозиціями в 1620 році козаки, на чолі з П. Сагайдачним, звертаються до московського царя династії Романових - Михайла Федоровича.

Проте не варто перебільшувати дійсне політичне значення співпраці козацтва із Москвою, адже їх відносини не виділялися особливою унікальністю. Свої військові послуги козацтво пропонувало багатьом європейським монархам. Тобто можна сказати, що відносини між Московією та українцями у особі козаків були суто діловими і не свідчили про прагнення до історичного єднання, а радше використовувалися як засіб балансу у взаємовідносинах козацтва із польською шляхтою та королем.

Варто розуміти, що починаючи від 1620-х років козацтво починає сприймати та усвідомлювати себе, як окремий соціальний стан, що має відстоювати інтереси українського або ж русинського населення. Із наростанням протиріччя та збройних повстань проти польської шляхти посилилась необхідність розширення системи зв'язків козацтва із Московією, що проявлялась у пошуку місць переховування від польських каральних дій та пошуку нових місць служби для тих, хто втратив реєстрові посади.

Не менш значним був факт посилення зв'язків української православної спільноти із Москвою. Це відбувалося на тлі розширення католицького впливу на території сучасної України. Українське духовенство усвідомлювало потребу відповісти на цей виклик з боку католицької церкви. А у XVII ст. воно могло опертися тільки на московську державу, незважаючи на те, що вона була культурно відсталою, фактично, була єдиною могутньою православною країною з моменту падіння Візантійської імперії. Українське православне духовенство розробляло ідею відновлення сили православного світу та протистояння католицизму та протестантизму, використовуючи політичні можливості Москви. На цій основі розширюється система українсько-російських відносин у релігійній сфері, що проявилися у поїздках українських богословів до Московії

з метою освітньої та культурної діяльності, заснуванні шкіл та семінарій, виданні релігійної літератури.

Одним із ключових періодів, що визначив характер українсько-російських відносин, була Українська революція 1648 року, що розпочалася козацьким повстанням на Запорізькій Січі. У її результаті на теренах Східної Європи постало нове державне утворення – Військо Запорізьке, що можна назвати українською козацькою державою. З цього моменту Україна стає суб'єктом міжнародної політики і російсько-українські відносини отримують міждержавний характер.

Крайня необхідність у союзниках для боротьби із Річчю Посполитою та потреба гарантій існування нової козацької держави обумовлюють активну зовнішню політику. Із самого початку повстання гетьманський уряд починає активну комунікацію із Москвою. Розвиток визвольної боротьби, еволюція її цілей і зміна геополітичних обставин в регіоні значно повпливали на характер відносин Б. Хмельницького із Москвою. Однак саме стосунки з царським урядом мали одне з пріоритетних місць у діяльності гетьманського уряду і саме вони у певній мірі характеризували напрями зовнішньої політики Війська Запорізького. Варто розуміти, що на початкових етапах повстання Б. Хмельницького і козацько-московської комунікації не йшло ніякої мови про інтеграцію українських земель до складу Московії, оскільки метою повстання було досягнення розширення прав та привілеїв для козацтва. Московія розглядалася як потенційне джерело військової допомоги у війні проти Польщі. Інакше не могло бути, адже мова йшла тільки про забезпечення умов для автономії Війська Запорізького на території, що була традиційним місцем розселення українського козацтва, а також убезпечення прав вільного віросповідання православ'я.

Однак у ході розгортання повстання Б. Хмельницького відбулася зміна його цілей. Уже в 1649 році було задекларовано план визволення Русі від Польщі. Можна сказати, що було поставлено мету утворення удільної української держави.

У цьому контексті стрімко актуалізується думка про московський протекторат стосовно Війська Запорізького. “Будуючи плани унезалежнення Української держави, Хмельницький розраховував на допомогу православного російського царя. У розмові з царським послом Григорієм Унковським, який прибув до Чигирин в квітні 1649 р., гетьман наголошував на тому, що “...от Владимира святого крещения одна наша благочестивая христианская вера с Московским государством и имели єдину власть”. А в травні направляє до Москви представницьке посольство на чолі з полковником Федором Вешняком, в акредитивній грамоті якого чітко висловлено прохання про покровительство московського монарха. Вирази, в яких сформульована дана пропозиція, свідчать про бажання Війська Запорізького прийняти протекторат монарха” [23].

Можна говорити, що з боку Москви активна підготовка до можливої війни із Польщею та поглинання земель Війська Запорізького почалася із Земського собору 1651 року, на якому було визнано московським духовенством можливість взяти у підданство Військо Запорізьке, але за умови невиконання Польщею умов “вічного миру”.

Однак у 1653-1654 роках стало зрозуміло, що скрутне політичне становище Війська Запорізького та відсутність своїх ресурсів для боротьби із військовим потенціалом Речі Посполитої штовхали Хмельницького до прохання московського царя про протекцію. Можна стверджувати, що протекторат російського царя був одним із нечисельних або взагалі єдиним ефективним шляхом вирішення тієї складної зовнішньополітичної ситуації для верхівки Гетьманщини. Маємо розуміти, що союз із Москвою виріс із складних умов, у яких опинилася козацька держава на кінець 1653 року, і був цілком прагматичним та тверезим кроком. Однак варто розуміти, що навколо цього протекторату існує велика кількість сучасних російських маніпуляцій, що визначають причинами цього договору “історичну єдність” та “притягнення” українського та російського народів. Насправді ж це був раціональний крок в рамках тогочасної політичної боротьби з метою збереження суверенності

Війська Запорізького. І тяжкі наслідки цього процесу для України, про які сьогодні відомо, ніхто не міг спрогнозувати. Переяславська угода 1654 року замислювалася Б. Хмельницьким та старшинською верхівкою тільки у якості інструменту посилення та визнання Війська Запорізького.

Старшинською верхівкою були сформульовані концептуальні погляди на характер договору. Старшинські ради, що були проведені в кінці січня — на початку лютого 1654 року в Корсуні та Чигирині, виробили проєкт договору, що відображав інтереси козацтва та у певній мірі усіх інших суспільних станів України. Також гарантувалася непорушність політичного, соціального та економічного устрою Української Держави, її суверенітет зовнішньої та внутрішньої політики. У ході переговорів московська делегація загалом погодилася із запропонованим старшиною проєктом договору, проте із деякими змінами – податки мали збиратися місцевою владою, але від імені царя, а також була заборона на дипломатичні відносини гетьманського уряду із Річчю Посполитою та Османською імперією. Можна сказати, що зміни, внесені царською делегацією, посилили залежність Війська Запорізького від Московії, але загальна картина вказувала на те, що договір не скасовував досягнення в утворенні власної удільної української держави.

Загалом, договір 1654 року про прийняття Війська Запорозького під протекцію царя був логічним результатом розвитку російсько-українських політичних відносин. Угода з Москвою, фактично, легалізувала вихід території Війська Запорізького із складу Речі Посполитої та легітимізувала суверенний статус новоутвореної держави. Окрім цього було зафіксовано соціо-політичний устрій Гетьманщини у своєму питомому вигляді, і що найважливіше, було залучено до збройної боротьби проти Речі Посполитої потужного союзника.

Однак московського царя та московську знать не влаштовувала така автономія козацької держави. Тому протягом всієї другої половини XVII ст. відбувався планомірний наступ на автономний статус Війська Запорізького шляхом все більшого втручання Москви у внутрішні справи Гетьманщини,

зросійщення та корумпування козацької старшини. Ця тенденція розгорнулася із більшим масштабом уже в XVIII ст. після спроби гетьмана І. Мазепи вийти із залежності від Москви.

Уже на початок XVIII ст. старшинській еліті та гетьману зокрема стало зрозуміло, що Гетьманату загрожує поступова прихована інтеграція до Російської імперії. Було цілком зрозумілою майже повна залежність гетьманської влади від волі царя в Москві.

Історичні дослідження показують, що у колі Петра I інтенсивно обговорювалися плани здійснення адміністративної реформи на території України з метою ліквідації автономії та повної інтеграції цих земель до Російської імперії. “На початку XVIII ст. в оточенні царя-реформатора обговорюються плани проведення військової та політико-адміністративної реформи в Україні...первісний задум ліквідації автономії Гетьманату з'явився в оточенні Петра I вже в 1703 р...в цей час у верхніх ешелонах влади Російської держави обговорювалися проекти, згідно з якими передбачалося після смерті гетьмана Мазепи або після усунення його будь-яким способом від влади в Україні ліквідувати козацтво як стан. Для досягнення поставленої мети його планували переселити на східні кордони Росії або застосувати до нього цілеспрямований терор, після чого колонізувати Лівобережжя переселенцями з Росії чи іноземцями, щоб таким чином раз і назавжди знищити “огнище ворохобників”” [23].

Уже у 1707 році, фактично, обговорювалися конкретні пункти майбутньої військово-адміністративної реформи Гетьманщини у колі царя. Відповідно до цих пунктів мала бути здійснена заміна нерегулярного війська козаків на регулярні підрозділи, які б формувалися відповідно до принципу набору рекрутів та управлялися призначеними російськими офіцерами. У питанні адміністративного управління планувалася ліквідація гетьмансько-старшинської адміністрації і створення на її місці модернізованої за європейськими зразками губернаторської системи управління.

Цілком зрозуміло, що зазіхання Москви викликали велику стурбованість старшинської верхівки та гетьмана. Стосунків гетьмана І. Мазепи з королем Польщі Станіславом Лещинським, були попереднім кроком для зав'язування українсько-шведських відносин, посилення польсько-українських контактів співпадає у часі із поширенням царських намірів стосовно реформування козацького війська та адміністративно правового устрою Гетьманщини.

Невдала спроба гетьмана І. Мазепи розіграти союз зі шведським королем Карлом XII, що виразилася у поразці у Полтавській битві, призвела до погіршення ставлення Москви до автономії Гетьманщини та пришвидшення інтеграційних процесів. 1709 року було створено царську посаду при гетьманові. До її функцій входили: слідкування за переміщенням запорізьких козаків, контроль та нагляд над діяльністю гетьмана, зокрема над його зовнішньополітичними контактами. Можемо сказати, що ключовим завданням царського наглядача при гетьманові було запобігання будь-яких спроб створення змови чи зради та намагань вийти із складу Російської імперії. Царський уряд також займався активною кадровою політикою. Київський генерал-губернатор висунув пропозицію щодо звільнення усіх посадовців із козацьких урядів, що були причетними до зради чи запідозрені у нелояльності, а на їх місце поставити тих, хто виражав відданість царю.

Таким чином, відносини Гетьманщини із Москвою на початку XVIII ст. зазнають серйозних змін. Незважаючи на те, що Гетьманщина продовжує зберігати певний автономний статус, московська владна верхівка починає розробляти плани згортання української автономії та особливого адміністративно-правового статусу. Яскравими прикладами цього процесу можна назвати введення посади царського наглядача при гетьмані, втручання до кадрової політики козацького уряду, встановлення російських норм у діловодстві, примусове залучення матеріальних ресурсів Гетьманщини для військових потреб Москви. Загалом, ці заходи становили підґрунтя для уведення нових принципів регулювання українсько-російських відносин.

Логічним завершенням зміни адміністративно-політичного устрою Гетьманщини стала ліквідація інституту гетьмана та заснування Першої малоросійської колегії. Паралельно із змінами у структурі влади Гетьманату відбулися ініційовані Москвою зміни серед козацької старшини, що проявилися у ліквідації ненадійних опозиційних елементів.

Можна говорити, що створення Малоросійської колегії призвело до принципових зміни у системі влади Гетьманату. Із статусу контролюючого утворення Російської імперії, Колегія перейшла у ранг вищого органу управління, що володів всією повнотою влади на території Гетьманщини. З іншого боку вплив Генеральної військової канцелярії, яка у час міжгетьманства становили верховну владу в Україні, була сильно звужені, а сам статус Канцелярії понижено, оскільки її розпорядження набували чинності лише після візування в Колегії. Переорієнтування владних структур Гетьманщини на Колегію заклала сприятливі умови для їх подальшої інтеграції до імперського адміністративного організму.

З приходом до влади Катерини II в Російській імперії російсько-українські відносини отримали якісно нове значення. Ключовим аспектом її реформ була програма залучення козацької еліти до системи загально імперських привілеїв для знаті та включення її до стану дворян. Ці дії призвели до того, що почалася не тільки адміністративне поглинання території Гетьманщини, а й соціокультурне поглинання найбільш впливових та могутніх соціальних груп. “1767 р., козацька еліта отримала право обирати предводителів, депутатів у Законодавчу комісію та брати участь в її роботі на тих же підставах, що й російські дворяни. З цього часу українська старшина могла посилати своїх дітей до кадетського корпусу і товариства шляхетних дівчат” [23]. Можна узагальнити, що соціальні умови, які були створені імператорською владою призвели до зниження рівня нелояльності серед козацької старшини. Загалом, до кінця XVIII ст. було створено умови для повного та остаточного поглинання українських земель імперією.

Достатньо важливим для розуміння процесу поглинання земель козацької держави Москвою є ідеологічний, історичний та релігійний міфи, що були створені у контексті агресивної експансії Московії. Тому розглянемо найбільш впливові концепти, що існували в московській політичній культурі на XVI-XIX ст.

Однією із найбільш визначальних та впливових була концепція Третього Риму, яку сформулював на початку XVI ст. Філофей Псковський. Її суть полягала у формуванні спадкоємності Москвою римської величі через православ'я. Як уже говорилося раніше, після падіння Візантійської імперії тільки Московія залишилася потужною православною країною, і тільки вона підходила на роль захисника православ'я. Цей статус і дозволив сформулювати релігійне виправдання для боротьби із католицьким світом в обличчі польсько-литовської держави та "захисту" шляхом поглинання українських земель. "І якщо в часи Філофея ця ідея несла в собі певний трансцендентний зміст, то в працях його послідовників набула месіанського звучання. Тобто, перетворилася на ідеологічне обґрунтування експансіоністської політики московських царів, універсальне виправдання поширення царської влади на нові землі та народи християнським обов'язком включення їх до останнього християнського царства на землі" [23]. На посилення цього міфу використовувалася аналогія між римськими та московськими правителями, праведність котрих підтверджувалася успішними походами та завоюваннями. Військово-політичні успіхи московських царів інтерпретувалися як підтвердження особливої історичної ролі Москви, наявності "особливого шляху".

Не менш впливовою була концепція "збирання земель руських". Вона створювала ідеологічну спадкоємність Московії та в подальшому Російської імперії від середньовічної держави Рюриковичів, а відтак і створювала територіальні претензії на всі землі Русі. "Уже з кінця XV ст. великі князі московські почали іменувати себе "государями всея Руси", доводячи тим самим

свої претензії на спадок усієї Київської Русі та програмуючи конфлікт з Великим князівством Литовським і Коронаю Польською” [23].

Можна сказати, що той комплекс релігійно-історичних міфів, що існував у світогляді московської політичної еліти, фактично, програмував цю державу на агресивну експансію щодо оточуючих земель. Саме тому характер українсько-російських відносин міг мати тільки характер ворожнечі та протистояння. Тому, незважаючи на те, що Переяслівський договір 1654 року не передбачав миттєвого поглинання козацької держави до організму Московського царства, ліквідація автономії українських земель та боротьба із місцевою ідентичністю були лише питанням часу.

Якщо говорити про набір найбільш поширених політичних практик, які використовувала Москва для своєї експансії та розширення впливу, то можна виділити такі: дипломатичні ігри із схиланням до свого боку православної еліти (сучасною мовою це можна назвати формуванням “п’ятої колони”), поступовий наступ на окраїнні землі, що починався оголошенням протекторату, що закріплювався волевиявленням місцевих еліт, і завершувався загальною анексією відповідних територій. Також Москва не нехтувала класичним військовим захопленням із подальшими репресіями стосовно нелояльних еліт. Сам факт анексії та агресії виправдовувався шляхом використання вище вказаних релігійних та династійних міфів про “спадкоємність Русі” та “захист православ’я”. “...якщо ж проаналізувати зміст ідеологічного обґрунтування потреби тіснішої інтеграції Війська Запорозького як реального тогочасного українського політичного народу до Москви, то на різних етапах боротьби за Україну без проблем можна виявити трохи не весь перелік наведених вище аргументів. Актуалізація тих чи інших його складових корелювалась відповідно до розвитку міжнародних процесів, воєнної спроможності Москви та її опонентів, а також — реальним рівнем консолідації козацької еліти України” [23]. До цього мова більше йшла про адміністративно-політичний, соціальний та політичний аспект українсько-російських відносини. Після вдалого

адміністративного поглинання території Гетьманщини до кінця XVIII ст., було розпочато етап культурної асиміляції шляхами всебічної русифікації. Можна сказати, що цей процес тривав все XIX ст.

Урядова політика імператорської Росії щодо України під час поглинання українських земель до її складу зводилася в основному до такої мети, як досягнення повного злиття українців з російською народністю та знищення шкідливого для останньої розуміння українцями своєї національної особливості серед інших народів імперії. По своїй суті то була політика великоросійського централізму. Російський уряд заохочував переселення в Україну представників інших національностей, у першу чергу росіян, з метою, окрім вирішення економічних проблем, також політичною — послаблення українського руху шляхом розмиття питомої національної складової.

Розвиток українського національного руху був у край небезпечним для правлячих кіл Російської імперії. Навіть у період значних політичних змін імператор Олександр II, що прославився своїми ліберальними реформами, утвердив Циркуляр міністра внутрішніх справ Валуєва від 18 липня 1863 р. про заборону української мови, у якому зазначалося, що окремої малоруської мови не існує, і що місцеве наріччя її, що вживається простолюдом, є та ж російська мова, тільки зіпсована впливом польської мови.

Ще один документ, підписаний Олександром II, відомий, як Емський указ 1876 р., забороняв українське письменство. Заборонялося друкування українською мовою книги, ставити українські театральні вистави і виконувати прилюдно українські пісні. Такого роду жорстка заборона не змогла ліквідувати українську національну думку чи українську літературу. Однак свою справу вона виконала — було сильно ускладнено політичну та культурну активність українських громад, що діяли у той час.

Як би не приховував царський уряд процес форсування української ідентичності, яких кроків не робив для того, щоб унеможливити формування

національної самосвідомості українців, йому не вдалося досягнути бажаної мети. Національна ідея знаходила все нових прихильників.

Тож загалом, ми можемо сказати, що українсько-російські відносини у сфері мови та національної культури визначалися жорстким пригніченням та переслідуванням. Ця політика проводилася царським урядом з метою запобігання потенційного усвідомлення українським народом своєї окремішності та подальшого висування вимог автономії.

На початку ХХ ст. відзначається швидке зростання політичного та національного визвольного руху. Російський абсолютизм під тиском громадської думки й під впливом внутрішнього розкладу здавав поступово свої позиції. У період революції 1905–1907 років на певний час українці змогли здобути свободу від спеціальної цензури, розширили можливості літературної роботи, збільшили кількість українських видань, організували громадську діяльність у сфері народного просвітництва, появилася легальна українська преса.

Український національний рух проявив себе у цей період національним представництвом у першій та другій Державних Думах. Представники української парламентської громади ставили питання про потреби українського населення в галузях народної школи, середньої і вищої освіти, а також про реформи місцевого врядування, економічних та соціальних відносин перед центральним імперським урядом.

Однак з поразкою революції розпочався новий етап переслідувань українського руху. Уряд почав поступово ліквідувати досягнення революційних років. Фактично, почався реакційний процес.

Боротьба з прагненням іногородців до національного самовизначення стала одним з провідних мотивів столипінського управління. До цих іногородців урядом свідомо було включено українців. У ряді циркулярів відомства Міністерства внутрішніх справ П. Столипін визначив боротьбу з українством державним завданням, покладеним на Росію з ХVІІ ст. Він стверджував, що "історичним

завданням російської державності є боротьба з рухом, у теперішнім часі прозваним українським, що містить у собі ідею відродження старої України й устрою малоросійської України на автономних національно-територіальних основах” [40, с.430]. Маючи такі накази, місцева влада почала кампанію проти українських організацій. Зачинялися українські клуби, бібліотеки, заборонялося видавати та продавати Євангеліє українською мовою. Багато українських періодичних видань було заборонено, українські товариства закривалися. Коли ж розпочалася Перша світова війна, то було припинено майже всі прояви українського культурного життя.

Зі встановленням влади більшовиків, її представники вимушені були піти на проведення українізації, бо розуміли масштаб національно-визвольної боротьби в Україні і намагалися забезпечити собі лояльність місцевого населення. Українізація здійснювалася в певних межах, що встановлювалися із Москви. Можна стверджувати, що 20ті роки ХХ ст. стали черговим періодом національного відродження. Росла кількість навчальних закладів з українською мовою навчання, книг, газет, журналів та інших видань. Крім цього українською мовою перекладалося діловодство державних установ. Відбувався інтенсивний розвиток української культури, широке включення до радянського культурного будівництва української інтелігенції [8].

Однак починаючи із кінця 20х років політика українізації, як складова політики коренізації, поступово згортається і більшовики повертаються до політики загальної русифікації, яка тривала вже фактично до самого розпаду Радянського Союзу. В Україні російська мова стала мовою міжнаціонального спілкування. Але, що не менш важливо, вона стала рідною для багатьох українців, особливо мешканців великих міст України, східних та південних регіонів радянської України. Багато хто з українців стали безграмотними у плані знань літературної української мови. А ті, хто мав українську мову рідною, у побуті не спілкувалися нею. Тобто більшовицька політика, фактично,

продовжила тенденцію часів Російської імперії, коли московський уряд всіляко боровся із тенденцією до формування в Україні унікальної ідентичності.

Більшовики для виправдання такого ієрархічного стану українсько-російських відносин, використовували давно відомий міф про історичну “єдність” росіян та українців, про “спільну” історичну долю. А самі росіяни продовжували вірити у свій “особливий” історичний шлях: “Росіяни в Україні нерідко відчували себе носіями високої історичної місії: то встановлення радянської влади, то визволення Галичини в передвоєнний період, то боротьби з “бандерівцями” в повоєнний період, то здійснення державного і промислового будівництва” [34]. Комуністична влада, чітко розуміючи важливість історичних міфів, у 1954 році зробила великий акцент на пам’ятній даті 300-річчя “воз’єднання” України та Росії у Переяславі. На підставі раніше викладеної інформації щодо цієї події, можемо сказати, що більшовики займалися відвертою історичною маніпуляцією та фальсифікуванням, задля виправдання загарбницької політики Москви та того підлеглого статусу України та українського народу, що склався у СРСР.

Можемо стверджувати, що у Радянському Союзі існував тип українсько-російських відносин, що і у часи Російської імперії, але із якісно іншим ідеологічним забарвленням. Україні виділялося місце підлеглого члена радянської спільності. Незважаючи на наявність формальних ознак розвитку національної культури (видавництво літератури, ведення навчання українською мовою), Україні відмовлялося у окремійшій від Москви статусі, вона вважалася історичним супутником Москви. “...в тезах ЦК КПРС цілковито заперечувалася концепція історії України, розроблена М. Грушевським та його учнями і послідовниками. Київська Русь в них розглядалася як загальноруська, а не Українська держава; Переяславська рада оцінювалася як об’єднання українського та російського народів у єдиній Російській централізованій державі, існування козацько-гетьманської Української держави взагалі не визнавалося; національно-визвольну боротьбу українського народу в 1917—

1920 рр. названо “контрреволюцією”, а українських державних діячів М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюру — платними агентами іноземного імперіалізму...” [34]. Тобто загальною думкою, яка характеризувала ставлення більшовиків до України, було твердження про необхідність тісного союзу українців із “братнім” російським народом для успішного розвитку першого у майбутньому. У контексті концепції нової історичної спільності та формуванні такого культурного явища як “радянська людина” мова уже йшла не про приєднання України до Росії, а у розчиненні української ідентичності у новому радянському суспільстві, що формувалося на основі російської ідентичності.

Розглянувши із різних сторін довготривалу історію українсько-російських відносин можна зробити певні проміжні висновки.

По-перше, історичний, географічний та ідеологічний фактори, які сформували політику Москви таким чином, що це державне утворення мало визначальною рисою агресивну експансіоністську політику. Як наслідок, Московія сприймала українські землі як об’єкт загарбання. Такі цілі виправдовувалися рядом історично-релігійних міфів, що обґрунтовували територіальні претензії на всі землі колишньої Русі.

По-друге, українське суспільство до моменту поглинання Московією ніколи не сприймало її як споріднене історично державне утворення. Навпаки, русинська шляхта брала участь у довготривалих війнах із Московією на боці Великого князівства Литовського та королівства Польського, а козацтво сприймало Московське царство як землі для набігів та брали активно участь у польському вторгненні до Московії у період Смути. Міфологізована росіянами історія про Переяславський договір не має нічого спільного із дійсністю. Козацька еліта на чолі із Б. Хмельницьким всього лише займалася пошуком інструментів для боротьби із Польщею. Не можна говорити навіть про “приєднання” Війська Запорізького до Московії, оскільки перше зберігало власний адміністративний устрій, військо, казначейство та політичну систему. Про тяжкі історичні наслідки такого зближення ніхто не підозрював.

По-третє, українсько-російські відносини як ієрархічні почали формуватися на рубіжі XVII-XVIII ст. Першими пунктами імперського поглинання стала адміністративно-територіальна та військова інтеграція до імперського організму, що завершився до кінця XVIII ст. Цей процес супроводжувався включенням козацької еліти до системи імперського дворянства з відповідними правами та привілеями.

По-четверте, українсько-російські відносини завжди супроводжувалися створеною в Москві міфологією. Вона складалася на основі базових міфів про спадкоємність Русі Рюриковичів та православної Візантії. Загальним імперським наративом щодо відносин між Росією та Україною, було виставлення останньої у якості прилеглої, допоміжної території, що може вдало розвиватися тільки у союзі із “братнім” російським народом. Українцям відмовляли у можливості автономного історичного розвитку та імперський уряд постійно боровся із проявами формування української ідентичності шляхом блокування розвитку української національної культури, мови, громадських та просвітницьких організацій.

По-п’яте, в рамках радянського етапу українсько-російських відносин радикальних змін у характері стосунків не відбулося, незважаючи на зміну загального ідеологічного тла. Українському народу дозволялося існувати, підтримувати на мінімальному рівні свою культуру, але Україна мала провінційний статус у всіх сферах, а Москва залишалася імперським центром. Російська культура була базовою у формуванні нової ідентичності – “радянської людини”, ключовим пунктом культурної політики Москви була русифікація сфер пов’язаних із державним управлінням.

1.2 Вплив доктрини “русского мира” на російсько-українські відносини

“Темпи її щорічного розширення перевищували площу багатьох європейських держав (у середньому 100 000 квадратних кілометрів щороку від 1552 до 1917 року). ... Водночас дивовижні експансіоністські досягнення Росії відбувалися на демографічній та економічній базі, що, за західними мірками, була недостатньо розвиненою - багато регіонів були малонаселені, а модерна культура і технології, як видавалося, пройшли повз них. Таким чином, глобальний імперіалізм поєднувався з парадоксальним відчуттям вразливості, - так, начебто переможний марш через півсвіту породжував більше потенційних ворогів, аніж додаткової безпеки. З цієї позиції можна твердити, що царська імперія і далі розширялася, бо зупинитися виявилось значно складніше [44, с.47]. Це написав Генрі Кіссінджер у своїй праці “Світовий порядок”, ці слова - перефразування вислову російського канцлера Олександра Горчакова у 1864 році, який говорив про те, що Росія має зробити певний вибір, або відмовитися від просування власних кордонів далі, що унеможливить розвиток будь-якого гатунку або ж і далі штовхати власні кордони, не настільки з амбіцій, скільки з жорсткої необхідності. Звісно, за таким підходом, державні кордони будуть більш вменш стабільні, і вони рано чи пізно посунуться до того місця, де є міцна державна влада з якою можна про щось домовитися, як приклад - Нерчинський договір укладений між Московським царством і маньчжурською династією Цин як кульмінація воєн, котрі вели між собою вищезгадані держави протягом півстоліття за Приамур'я. Цей договір діяв аж до 1858 року. Таким чином ми бачимо, що Росія протягом усієї своєї історії певним чином була “змушена” штовхати власні кордони по всьому своєму периметру - це ж доречно говорити й про стратегію в європейській частині. Звісно просування кордонів у європейській частині було пов'язане не стільки з забезпеченням безпеки, як в

Азійській, а більше з конфліктом за власну історичну спадщину, проте це доречно сказати для усвідомлення повного контексту даної проблематики.

Як ми побачили в першому розділі - українсько-російські відносини є доволі комплексним явищем яке сповнене величезною кількістю міфів частина з яких сформувалася ще за часів Гетьманщини, частина з них вже зникла, але велика кількість існує й сьогодні. Тобто в сьогоднішні ми маємо велику кількість міфів щодо українсько-російських відносин які сформувалися в різні часи, звісно вони модернізувалися, набули іншого контексту проте ці міфи існували постійно, й вони існують і сьогодні. В цьому контексті важливо зрозуміти з чим саме ми маємо справу. Російська держава протягом усієї своєї історії мала декілька різних форм які відрізнялися один від одного зовнішньо, але не внутрішньо. Можемо говорити про те, що імперці, комуністи та сучасні росіяни використовували різні методи досягнення однієї і тієї самої цілі. Таким чином відрізняючись по методам - одні відкрито пригноблювали інші народи, інші вигадали концепт “радянської людини” яка повністю формувалася на засадах російської культури, а сьогоднішні вигадали концепт “русского мира” про який ми і поговоримо у межах даного розділу.

Надзвичайно важливо розглянути безпосередньо концепт, або ж доктрину “русского мира”, адже без розуміння, з однієї сторони історичного бекграунду про який ми поговорили в межах першого розділу і з іншої сторони розуміння конкретного інструменту за допомогою формуються та підтримуються ці міфи неможливо комплексно осягнути дану проблематику. Саме тому перед тим як перейти до розгляду конкретних кейсів міфів потрібно усвідомити яка суть інструменту доктрини “русского мира” і яким чином ця доктрина використовується і впливає на міфи україно-російських відносин.

Остання про що потрібно сказати - це повномасштабне вторгнення яке почалося 24 лютого 2022 року. Звісно, що це вторгнення змінило дуже багато речей і в тому числі проблематику яка нас цікавить - міфи в українсько-російських відносинах. Частина з цих міфів тріснула остаточно, деякі інші міфи

почали формуватися. Відносини між нашою країною та Російською Федерацією(або будь яким іншим втіленням російської держави) вже ніколи не будуть такими, як були до цього. Проте дуже важливо розуміти, які саме міфи після здобуття незалежності України залишилися, розвивалися, а які зникли. При цьому важливо зрозуміти повну протяжність цього процесу зі змінами на ключових точках, таких як 2014 рік, або ж 2022 рік - звісно ми не можемо повністю проаналізувати наслідки повномасштабного вторгнення, адже ми безпосередньо перебуваємо в цих подіях сьогодні, проте ми однозначно можемо говорити про загальні тенденції які виникли внаслідок початку війни. Тому в межах даного розділу ми зупинимося на міфах українсько-російських відносин часів незалежності та вплив доктрини “русского мира”, інструменту сучасної Росії, у формуванні та підтримці міфів в україно-російських відносинах.

Перш за все потрібно розглянути витoki цієї доктрини, адже без історичного контексту, як ми говорили раніше, дуже складно зрозуміти будь яке явище, тому спочатку зупинимося на історії виникнення даної доктрини. Російський політтехнолог П. Щедровицький говорить наступне: “Разом з тим, протягом ХХ століття під впливом тектонічних історичних зрушень, світових воєн і революцій на планеті склався Русский мир - мережева структура великих і малих спів-товариств, які мислять і говорять російською мовою. Не секрет, що на території, окресленій адміністративними кордонами Російської Федерації, проживає ледь половина населення Російського Світу” [79]. Одразу помітна агресивна природа цього терміну, проте про це трохи згодом. Російський дослідник говорить про те, що ця наддержавна структура виникла наприкінці ХХ століття, скоріш за все мається на увазі період від розпаду СРСР до кінця цього століття. Проте кожна людина знає, що нічого не може утворитися з певної пустоти, тому говорити про те, що цей концепт, або ж доктрина виникла саме протягом цього періоду є некоректним. Як ми раніше зазначали російська держава протягом усієї своєї історії мала щонайменше 4 різні стани. Перш за все це московське князівство та московське царство - цей період охоплює дуже

тривалий проміжок часу, проте є головна подія, яка повністю характеризує його та найбільше вплинуло на формування якоїсь російської політичної традиції - це формування концепту “Москва - третій Рим”. Ця концепція була сформована священнослужителем Філофеєм Псковським. В цій концепції мова йде перш за все про те, що Москва є прямим нащадком Римської імперії, тобто Риму через Візантійську імперію, Константинополь. Це не є чимось абсолютно унікальним чи незвичним для тогочасної Європи, а саме XV-XVI століття. Всі європейські держави прагнули себе легалізувати через намагання протягнути власну історію від самої Римської імперії яка тоді набула певний міфологічний образ “початку” всього. Тому не варто перебільшувати значення цієї концепції, тим паче, що на момент свого зародження ідея “Третього Риму” не мала нічого спільного із завоюванням світу, а стосувалася радше богословських заяв лідерів російської православної церкви про місце Москви у православному світі.

Після цього одним з визначальних моментів у історії Росії настав у часи Петра I який докорінно реформував Російську імперію використовуючи теоретичний фундамент розроблений ректором Києво-Могилянської академії Феофаном Прокоповичем. Проте варто усвідомлювати, що ця концепція була значною мірою викривлена російським імператором і те, що вийшло на практиці надзвичайно сильно відрізнялося від того, що мало бути в теорії. Український дослідник В. М. Нічик коментуючи концепцію Феофана Прокоповича говорив наступне: “... людина повинна бути корисною державі. Саме суспільно корисна діяльність, чесне й сумлінне виконання службових обов’язків є, на його погляд, основою чесноти. Мислитель був переконаний, що особиста заслуга перед державою, а не належність до старовинних боярських родів, робить людину добродісною, гідною поваги” [54]. Таким чином ми бачимо, що концепція київського мислителя базувалася на принципі гуманізму та намагалася вивести людину на перше місце, дати можливість самореалізовуватися незалежно від статусу, а використовуючи тільки власні досягнення, а, як ми знаємо, в реальності людина в Російській імперії була, фактично, ніким, а особливо якщо

порівнювати з іншими європейськими країнами. Так не є секретом, що ще протягом XVIII та XIX століття російські дворяни могли розміщувати в газетах оголошення про те, що хочуть обміняти пса на декілька холопів, або ж навпаки, що є неприпустимим для європейського суспільства.

Останнім ключовим періодом був саме радянський період. Цей період є доволі складним, адже з однієї сторони відбувався певний напад на українську культуру, проте в той же час вона заохочувалася та дозволявся розвиток, якщо порівнювати, наприклад, з періодом Російської імперії. Так колектив авторів у праці “Українська мова в XX сторіччі: історія лінгвоциду” за редакцією Лариси Масенко висловив наступну думку Юрія Шевельова: “Юрій Шевельов, дослідник мовної політики, яку провадили різні режими на українських теренах в першій половині двадцятого століття, так визначав її специфіку за радянської доби: “Урядове втручання взагалі, а в даному випадку з боку уряду, опанованого росіянами, у внутрішні закони мови було радянським винаходом і новиною. Ні поляки, ні румуни, ні чехи до цього не вдавалися, як не вдавалася царська адміністрація дореволюційної Росії. Вони всі обмежувалися на заходах зовнішнього тиску: Поруч цих “клясичних” метод радянська система встановлює контроль над структурою української мови: забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, ..., а натомість пропагує інші, ближчі до російських або й живцем перенесені з російської мови. ...” [74]. Ця думка робить необхідним згадати концепт “радянської людини”. Якщо в імперські часи спроби асиміляції інших народів та експансії мали певний зовнішній характер, тобто такий, що обмежувалися лише обмеженнями, заборонами, тиском тощо, то в часи радянської влади виник більш вишуканий спосіб експансії та асиміляції для росіян. Сам концепт “радянської людини” повністю стояв на засадах російської культури: говорив російською, користувався рублями, слухав переважно музику російських виконавців, ходив до церкви Московського патріархату тощо.

Після розпаду СРСР формування “радянської людини” стало фізично неможливим явищем, адже єдність за рахунок спільного політичного простору -

зникла, незважаючи на всі спроби Росії утворити новий простір на кшталт ЄС, а саме СНД та інші регіональні структури, наприклад ОДКБ тощо. Тому російське керівництво постало перед величезним викликом і замість того, аби вигадати цілковито нову стратегію зважаючи на реальний стан речей сьогодні вони вирішили лише модернізувати концепт “радянської людини”, певним чином розвернути його назовні та утворили концепт “русского мира”, про який ми зараз і поговоримо.

“Без України, як уже відзначалося, імперська реставрація, що спирається або на СНД, або на євразійство, не була життєздатним вибором. Імперія без України згодом означала б Росію, що стала б більш “азійською” і більш віддаленою від Європи” [18]. Таким чином ми бачимо, що російська еліта не була здатна і не є здатною зараз повністю тверезо оцінити власні можливості та виробити максимально ефективну довготривалу стратегію, адже замість повної зміни стратегії після розпаду СРСР, що варто читати як втрату величезного потенціалу, про що, власне, і пише Бжезинський, вони спробували її просто адаптувати до нових реалій. Сам по собі концепт “русского мира” є доволі не зрозумілим, тобто не сформованим повністю, адже з однієї сторони це, як висловився Щедровицький, структура спільнот, що говорять і думають на російській мові, а з іншої сторони це також і офіційна доктрина російської влади, яку вони використовують для виправдання своєї експансії. В той же час якоїсь сформованої “пропозиції” для світу цей концепт не несе, тому його неможливо назвати, наприклад, ідеологією - цей конструкт не надає відповіді на базові питання та не може заповнити життя людини “правильними” принципами, як це робить, наприклад, комунізм. Тому дуже важко сказати, про якийсь цілісність цього концепту, навіть концептом це називати з якоїсь сторони доволі складно, радше це певна доктрина чи ідейна течія, яка може використовуватися як інструмент агресивної політики. Проте якщо підсумувати, то можемо сказати, що у XXI столітті, станом на зараз, що доктрина стверджує, що “русский мир”, який підтримує спільну самобутню духовність, мораль і культуру має спільний

політичний центр - Москва, спільний духовний центр - Київ як “мати всієї Русі”, спільна мова - російська, спільна церква - Російська православна церква, Московський патріархат і спільний патріарх - патріарх Московський, який є інструментом у руках світського лідера за зразком радянського вождя, яким на сьогодні є Володимир Путіна, щоб керувати цим 2світом” і нав’язувати цей “мир”.

Якщо ми виходимо з того, що “русский мир” перш за все є доктриною в руках російської держави, а, як ми зрозуміли з інформації вище, так і є, то стверджувати, що цей концепт ніяким чином не впливає на підтримку або ж створення міфів щодо українсько-російських відносин є неправильним, адже саме по собі створення, або ж підтримка міфів є інструментом впровадження своєї політики для російського уряду. Тобто це в певному сенсі є масштабна інформаційно-психологічна операція зі зміни свідомості певної групи людей для нав’язування певного дискурсу групі людей з певною метою. Це ідеально вкладається в наукове визначення інформаційно-психологічних операцій росіян, які перш за все мають на меті зміну свідомості, або ж світосприйняття, на відміну від британської та американської школи які змінюють ставлення та поведінку відповідно, ось що про це говориться в монографії “Інформаційна складова державної політики та управління”: “Російська модель отримала назву рефлексивної. Її базою є уявлення людини про світ. Змінюючи їх, можна людину зробити менш войовничою, бо їй доведуть безуспішність її спроб атакувати. ... Загалом в нас є два варіанти таких впливів. Або ми подаємо такий тип інформації, який в результаті обробки системою прийняття рішень приведе до рішення, якого вимагають. Або треба внести зміни в сам процес прийняття рішень, щоб результатом теж стали потрібні рішення” [38, с.202]. Врешті решт ми можемо сказати, що доктрина “русского мира” є одним з визначальних явищем для російської еліти при формування чи підтримці міфів щодо україно-російських відносин, адже ця тема є темою для маніпуляцій для досягнення власних політичних цілей Російською Федерацією.

Настав час перейти безпосередньо до розгляду міфів щодо україно-російських відносин. Кількість цих міфів є надзвичайно великою, вони виконують різні функції, а повне їх вивчення може бути темою для окремої наукової праці - саме тому ми зупинимося на декількох найбільш яскравих та головних міфах які використовує російська влада для ведення війни проти України ще з давніх часів, проте ми будемо фокусуватися саме на періоді незалежності.

Напевно перше на чому хотілось би зупинитися це міф про єдність українського та російських народів. Цей міф щодо україно-російських відносин надзвичайно сильно любила використовувати російська пропаганда, проте, звісно - це не є правдою. По-перше, навіть якщо розглядати цей міф відсторонено очима спостерігача, то все одно кинеться в око, що ця стосунки в цій “єдності”, щонайменше схожі на відносини молодшого та старшого брата, звісно чергова реінкарнація Росії має відігравати роль старшого брата(з їх перспективи) не кажучи вже про якусь єдність зі збереженням всього різного. Таким чином, єдність яка пропонується Росією є за своєю суттю асиміляція, тобто, хоч це й не проговорюється відверто, але мова йде про те, що ми не тільки єдиний народ, а ще й однаковий таким чином намагаючись органічно включити український етнос у питому російській. В контексті повномасштабного вторгнення наводити багато аргументів не потрібно, адже все російське інфополе просто переповнене, принаймні було на початку, повідомленнями з таким змістом, про який ми щойно проговорили, проте згодом, чим далі заходила війна тим більше такі повідомлення почали затухати та замість них почалася роздмухуватися ненависть до українців. Тим не менш - цю генезу дуже важливо вивчити, адже неможливо перемогти ворога, якщо ти не знаєш його, як самого себе. Щодо прикладів, то пропоную все ж таки навести 2 цитати з проповіді Московського патріарха Кирила, вони за 2014 та 2019 рік, проте є дуже ілюстративними та повністю відображають бажаний наратив російської влади протягом усього періоду незалежності України, або, принаймні, до повномасштабного

вторгнення: “Україна політично є країною за кордоном, але духовно та історично цього ніколи не було. ... Ми сьогодні маємо помолитися за народ Русі, який живе в Україні, ...” [66]. Та друга з 2019 року: “Єдина церква – єдиний народ. Ми заявляємо про це з повною ясністю і без жодних вагань. Ми всі – єдиний народ, що походить від єдиної київської купелі Хрещення” [67]. В цих маленьких цитатах закладений величезний сенс - в них і меседж про вічну духовну та історичну єдність, і нав’язування наративу “народ Русі” - дуже цікава ідея, яка, власне, є похідною від доктрини “русского мира”, адже говорить про існування певного утворення під назвою “Русь” який політично розрізнений, але, щонайменше духовно, максимально об’єднаний. Власне це церковний конструкт РПЦ, за якої існує “Святая Русь” в яку входять народи України, Білорусі та Російської Федерації. Власне друга цитата повністю про цей концепт і навіть на прикладі адміністративного поділу самої РПЦ ми можемо побачити яку саме “єдність” пропонує ця церква. В межах цієї церкви існує головна церква - РПЦ і існує патріарх “всія Русі”, він водночас є і патріархом Московським, що вже максимально дивно, адже виводить російське духовенство на перший план (при тому, що пішли всі саме з Києва). Проте на цьому ця історія не закінчується - Українська православна церква МП не є окремою церквою, а є лише автономією в складі РПЦ, тобто над УПЦ МП, формально, стоїть Московський патріарх. Не говорячи вже про Білоруську православну церкву, яка, якщо висловлюватися термінологією адміністративного поділу, має статус як, наприклад, область в Україні, тобто фактично є “областю” в РПЦ, що є дивним, якщо стояти на праві народів на самовизначення і не намагатися повпливати та асимілювати їх.

Проте в цьому, на перший погляд примітивному міфі, є певний цікавий аспект. Справа в тому, що незважаючи на всю пропаговану єдність в той самий час, разом з розповсюдженням даного міфу росіяни дуже активно насаджували й інший наратив - нікчемності українців. Власне це є збірним терміном, звісно, напругу ніхто ніколи не говорив, що українці нікчемні, але завжди підкреслювалися саме мінуси українців у порівнянні з росіянами. Дуже яскраво

це видно у кінематографі, та в принципі у всьому відео-контенті який виробляла Російська Федерація починаючи з 1991 року і яке постійно було й у нашому інформаційному просторі. Дуже цікаве дослідження на тему фільмів і серіалів зробив Віталій Гордієнко на своєму YouTube каналі “Загін Кіноманів”. В межах своїх відео він детально розбирав найпопулярніші російські серіали та фільми на предмет показу українців та України. Тобто розбирався не сам фільм та які меседжі він ніс, а саме як в цьому фільмі висвітлювалися українці та Україна. Щоб повністю зрозуміти про що йде мова варто переглянути його дослідження, проте візьмемо деякі моменти, які зможуть дати загальне розуміння, наприклад під час розбору такого російського серіалу як “Если завтра в поход” він говорить наступне: “По-перше - це жахлива українська мова у виконанні малого “артиста”, ну але далі йде взагалі треш. *відеофрагмент* Натяк на те, що навіть діти знають і мають знати, що Україна - це частина Росії. Це ж здебільшого серіал для дітей, але і тут сунули політику, а кажуть і жаліються, що це українці постійно нагнітають. ... Ну і звісно “русский” хоч і менше був, але побив українця”. Також далі розбираються такі кінострічки як “Брат”, “Брат 2”, “9 рота”, “Тарас Бульба”, “Біла Гвардія” та багато інших витворів російського кінематографу. Загальний висновок з дослідження є таким, що українці завжди є або слабшими, або безпринципними, або дуркуватими тощо, тобто висвітлюються в максимально поганому світлі, що додається до вищезазначеного міфу. Таким чином у росіян формується ставлення до українців за якого ми є єдиними народом, проте в цьому єдиному народі домінує все російське, а українці є гіршими та них постійно потрібно навчати, захищати, рятувати від американських капіталістів тощо.

Також з дуже цікавого боку даний міф розглянуто в праці “Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств” в якому є окрема глава з назвою “Реалії та міфології міжслов’янських відносин” і в ньому написано наступне: “Міф про слов’янську єдність проходить через усю історію слов’ян, постає у різних формах славізму: середньовічного (перші оформлення

уявлень про слов'яно-руську єдність у предтечі славістики,— киянина Нестора); ренесансного — від перевантаженої слов'янським патріотизмом творчості дубровницько-далматинських поетів аж до історіософської фантазмагорії дубровницького історика Мавра Орбіні “Королівство слов'ян”, написаного 1601 р. латиною. Трактат було адресовано папському престолу, який включив твір до реєстру заборонених книг і в такий спосіб виразив своє ставлення до ідеї “панславізму”. З часом за наказом Петра I книгу було перевидано в Росії. Це була, по суті, увертюра до російської політичної експлуатації слов'янського патріотизму; Орбіні фактично створив пролог барокового славізму, в якому утопічні сподівання спиралися на апеляцію до “сакрального носія панславістської ідеї” — московського царя” [61]. Тобто висловлюється думка, що ідея єдності слов'ян як певного одного етносу є притаманним для слов'ян явищем, проте в той же час є абсолютно нереальним варіантом. Саме тому цей концепт стає інструментом маніпуляції тої самої Росії яка поставила собі на службу слов'янський патріотизм та намагалася насадити всім слов'янам образ месії в обличчі російського імператора. Певним чином це перегукується і з сьогоднішньою доктриною “русского мира”, проте наразі це стало трохи складнішим явищем та має багатовимірний вплив, як мінімум вплив всередині зони, яку Росія вважає питомо російською територією (Україна, Білорусь, Російська Федерація) прот такою не є здійснюється один вплив. В свою чергу вплив за межами цієї зони проте в межах слов'янського світу здійснюється абсолютно інший вплив. Саме цим і можна пояснити зацікавленість Сербії у співпраці з РФ, проте ця співпраця останнім часом зазнає все більше потрясінь, тому навряд це можна назвати успіхом для Росії. Таким чином можна сказати, що доктрина “русского мира” безпосередньо впливає на підтримку даного міфу щодо україно-російських відносин, адже всебічно намагається нав'язати наратив, що українці є частиною цього “мира”.

Також дуже цікавим міфом україно-російських відносин є ідея “рятівника”. Цей міф більш притаманний безпосередньо для російського суспільства, проте

так як він про україно-російські відносини та впливає на них безпосередньо, то дуже важливо його розібрати. Не є секретом, що ідея “месіанства” в російському суспільстві сидить дуже міцно, тому є логічним, особливо враховуючи вищесказане, що росіяни вічно прагнуть врятувати українців від якихось ефімерних загроз. Можна нескінченно перераховувати формулювання російської пропаганди щодо американських імперіалістів, загниваючої Європи, агресивного НАТО тощо, проте це є беззмістовним, тому суттю цього міфу є те, що росіянам в їх інформаційному полі постійно насаджується думка, що вони мають врятувати українців, власне ми це бачили навіть на початку повномасштабного вторгнення, коли вони приходять зі зброєю, але певна частина суспільства свято вірить, що вони рятують українців від чогось. Звісно це все є ширмою та міфом, адже реальних загроз для України як соціосистеми з боку якоїсь іншої соціосистеми(не враховуючи російську) була відсутня протягом усього періоду починаючи з 1991 року. Ця ширма була дуже яскравим виправданням та інформаційним шумом який постійно перекривав агресивну поведінку російського капіталу в Україні протягом 90х на початку 2000х, коли цей капітал за безцінь скуповував стратегічні підприємства, а потім їх цілеспрямовано робив банкрутами, корумпував чиновників і бізнесменів, відкривав власні медіа-проекти тощо. З цим всім українська держава мала величезні проблеми, які особливо загострилися після 2014 року та стали критичними після початку повномасштабного вторгнення 2022 року.

Підбиваючи підсумки розділу варто відзначити, що, по-перше, Російська Федерація є лише черговою реінкарнацією російської держави, яка постійно вибудовувала та підтримувала міфи щодо україно-російських відносин як всередині власної держави так і у міжнародній спільноті, а тому доктрина “русского мира” є логічною реінкарнацією інструменту Росії щодо асиміляції інших народів та впровадження агресивної політики стосовно сусідів.

По-друге, “русский мир” неможливо назвати ідеологією, або навіть концепцією, адже це поняття є доволі абстрактним, несформованим, та є певною

адаптацією концепту “радянської людини” яка з’явилася зважаючи на нові обставини після розпаду СРСР у 1991 році. Тому це радше доктрина яку активно використовує Росія для впровадження власних інтересів як всередині Росії так і на міжнародній арені.

По-третє, україно-російські відносини надзвичайно насичені різноманітними міфами, деякі з них дуже дрібні, наприклад, що Друга світова війна для українців почалася 22 червня 1941 року, а деякі з них глобальні, з міфами які обслуговують цей гранд-міф, наприклад про єдність українського та російського народів. І це дає змогу зробити висновок, що доктрина “русского мира” безпосередньо використовується для формування та підтримки цих міфів.

“Народ України хоче миру. Влада України хоче миру. Хоче – і робить. Робить усе, що може. Ми не одні. Україну в цьому підтримує багато країн. Ми точно знаємо: нам не потрібна війна – ні холодна, ні гаряча, ні гібридна. Але якщо на нас наступатимуть, якщо у нас спробують відібрати нашу країну, нашу свободу, наші життя, життя наших дітей. Ми захищатимемося” [69] - ці слова промовив Володимир Зеленський вночі 24-го лютого 2022 року, а вже через декілька годин Володимир Путін у своєму зверненні сказав наступне: “У зв'язку з цим відповідно до статті 51 частини 7 Статуту ООН, з санкції Ради Федерації Росії та на виконання ратифікованих Федеральними Зборами 22 лютого цього року договорів про дружбу та взаємодопомогу з Донецькою Народною Республікою та Луганською Народною Республікою мною прийнято рішення про проведення спеціальної військової операції . Її мета – захист людей, які протягом восьми років зазнають знущань, геноциду з боку київського режиму. І для цього ми прагнутимемо демілітаризації та денацифікації України, а також передачі суду тих, хто вчинив численні криваві злочини проти мирних жителів, у тому числі й громадян Російської Федерації. При цьому до наших планів не входить окупація українських територій. Ми нікому і нічого не збираємось нав'язувати силою” [64]. Саме з цих слів почалося 24 лютого 2022 року для багатьох людей на планеті Земля. Одразу варто відзначити, що перебільшувати роль очільника Російської Федерації Володимира Путіна - не варто, проте мова йде не про те, що ця людина не винна в безлічі злочинів та заслуговує на

покарання - це поза сумнівом. Мова йде радше про те, що цій людині не можна приписувати якихось заслуг, адже ця людина є абсолютно сірою - в цієї постаті немає жодних талантів і це видно з усієї його діяльності. Таким чином - ця людина точно буде в історія, вона буде в історії в одному ряді з жахливими злочинцями, але також історія не має запам'ятати цю постать як геніального злочинця, адже це не є правдою, саме в цьому контексті ми не маємо перебільшувати його роль, або ж заслуги. Ця війна змінила, прискорила, створила, знищила безліч процесів у різноманітних сферах життя суспільства: релігійній, соціальній, політичній, економічній, культурній. Проте не лише для однієї держави, а для всього людства. Звісно цей вплив дуже сильно варіюється від безпосереднього до опосередкованого, проте ця війна зачепила кожную людину в світі у свій спосіб - африканці зустріли ризик голоду, американці зрозуміли, що їх архітектура безпеки та світу, яку ми обговоримо в цьому розділі - під загрозою краху, Європа нарешті перестала вибудовувати та підтримувати власні ілюзії щодо Росії(принаймні на деякий час) тощо. Не є виключенням і тема нашого обговорення. Ця війна стала черговим витком у розвитку україно-російських відносин. Спираючись на перший розділ, ми можемо стверджувати, що такий підхід Росії не є чимось новим - нав'язування власної волі силовими методами при усвідомленні повного краху інших методів звична практика для будь якої форми Росії. Згадуючи викладене у другому розділі та маючи понад року війни за спиною - ми можемо стверджувати, що всі ці міфи які ми обговорювали та інші дійсно існували в головах росіян, українців та міжнародної спільноти. Саме ці міфи, в певній мірі, визначили характер війни та взаємовідносин між цими трьома сторонами. Так як війна в дуже прискореному режимі руйнувала безліч міфів, то змінювалася і міжнародна спільнота в тому числі.

Чому нам важливо розглянути як сучасну реальність українсько-російських відносин так і погляд на стан цих відносин з боку сучасної міжнародної системи? Перш за все тому що ніяке явище політичного життя будь якої соціальної групи незалежно від її розміру не відбувається в якомусь абстрактному просторі. Це значить, що будь яка подія обов'язково виникає під впливом інших явищ та

впливає на подальші, а також рівною мірою зазнає впливу від зовнішніх обставин(у нашому випадку - міжнародної спільноти) та здійснює зворотній вплив на ці зовнішні обставини. Саме тому окрім розгляду сучасного стану українсько-російських відносин надзвичайно важливо одночасно з цим розглядати й міжнародну систему, як вона склалася, як функціонує і як ці відносини вписуються в цю систему, або ж в нашому випадку, радше не вписуються - яким чином це може загрожувати цій системі та які є шляхи вирішення. Ці теми надзвичайно важливо проговорювати, адже для більшості українців є очевидним, що Росія є ворогом і потрібна лише перемога для збереження певної безпеки для світу, проте для решти світу це не є настільки очевидним, а тому це постійно потрібно проговорювати, аргументувати та переконувати. Власне цим ми і займемося в рамках цього розділу.

Сучасна реальність українсько-російських відносин найкраще характеризується словом “відсутні” - звісно це дещо спрощене сприйняття і повністю відносини не можуть бути відсутні, проте варто розвинути цю думку. Очевидно, що в контексті міждержавних відносин заяви глав держав є найбільш авторитетними та значимими, тому пропоную розглянути певні заяви Володимира Зеленського щодо перемовин до початку повномасштабної війни та після: “Я щомісяця там буваю. Пане путін! Я готовий піти ще далі і запропонувати вам зустрітися у будь-якій точці українського Донбасу, де йде війна” [11] - це було сказано 20 квітня 2021 року в ході відеозвернення після зустрічі радників лідерів “нормандського формату. Ось що Володимир Зеленський сказав на другий день вторгнення: “Хочу ще раз звернутись до президента російської федерації. На всій території України тривають бої. Давайте сідати за стіл переговорів. Щоб зупинити загибель людей” [28]. І останнє: “Казав Ердогану – посадить Путіна за стіл переговорів, не можна допустити ризику повномасштабної війни. Він не зміг ще тоді це зробити. А зараз він вважає, що він може (організувати переговори). Там немає з ким говорити” [63]. Заяви Володимира Путіна щодо перемовин з Україною вважаю беззмістовним та антипродуктивним, адже якщо такі заяви й були, то це було щось на кшталт приїхати Президенту України разом з ватажками так званих

“ЛНР” та “ДНР” до Москви, що дипломатичною мовою є пряма образа та намагання продемонструвати відносини сюзерен-васал, саме тому абсолютно немає сенсу звертатися до цих висловів. Вислови спеціально були взяті як до повномасштабного вторгнення, так і протягом повномасштабної війни так як нам потрібно відслідкувати динаміку. Ми бачимо, що Президент України - Володимир Зеленський завжди був готовий до переговорів з очільником Російської Федерації, та якщо зануритися в матеріал який був підготовлений аналітичним порталом “Слово і Діло”, з якого власне і були взяті цитати Володимира Зеленського - то можна побачити, що Президент України неодноразово пропонував Володимирі Путіну провести зустріч, пропонувалися різні формати, місця тощо, проте це все минуло безрезультатно. Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України Володимир Зеленський протягом певного часу, а саме до вересня 2022 робив відносно багато заяв, щодо готовності та необхідності переговорів з очільником Росії заради припинення війни та урегулювання конфлікту. Проте вже протягом цього періоду з лютого по вересень риторика поступово змінювалася - від закликів сісти за стіл переговорів, до готовності перемовин за певних умов. Позиція кардинально змінилася коли 12 вересня Президент України заявив про неможливість ведення перемовин з людиною яка ставить ультиматиму (маючи на увазі Володимира Путіна), а вже через місяць, а саме 4-го жовтня 2022 року Зеленським був підписаний Указ Президента України №679/2022 про неможливість ведення переговорів з Путіним [54]. Що, фактично, свідчить про максимальну мінімізацію міждержавних відносин між Україною та Росією. Звісно ми не можемо говорити про повне припинення відносин, адже це фізично неможливо та історія людства навіть не має такої практики. Постійно продовжуються контакти щодо обміну полоненими, щодо гуманітарних питань, щодо зернової угоди тощо. Тобто ми не можемо говорити про повну відсутність українсько-російських відносин, проте можемо говорити про максимальне їх скорочення та загострення.

Звісно така еволюція поглядів українського суспільства, української держави та особисто Володимира Зеленського не була спричинена особистими образами чи іншими корисливими думками - це була органічна відповідь на дії Російської Федерації по відношенню до України, тому на цьому також варто зупинитися. Перш за все фактом є початок самого повномасштабного вторгнення чергової постаті російської держави на територію України, що, якщо відмовитися від емоційних оцінок, вже говорить про тотальну невідповідність принципам міжнародного права та цілеспрямована діяльність щодо погіршення українсько-російських відносин та унеможливлення їх конструктивного розвитку. Проте після початку повномасштабного вторгнення, усвідомлюючи історію Росії, напевно, хотілось вірити, що ця війна буде в рамках європейської традиції ведення воєн та збереже певне гуманне обличчя. Саме з цією думкою український народ та українська держава намагалася знайти діалог з Російською Федерацією, проте остання систематично та, можливо, цілеспрямовано(а можливо вони не вміють по іншому) почали знищувати цю ілюзію та показувати ким вони є насправді. Спочатку абсолютно бутафорна делегація, яка не відповідала дипломатичному рівню делегації з української сторони, для перемовин протягом перших тижнів війни, що вже є намаганням нав'язати відносини в стилі сюзерен-васал. Потім заяви на кшталт: "Російська делегація на чолі з помічником президента Росії Володимиром Медінським прибула в білоруський Гомель 27 лютого вранці, а пізніше заявила, що Україна начебто саботувала погоджені перемовини. Водночас офіційний Київ заявив, що обговорював можливість перемовин, доки Росія не висунула вимогу скласти зброю для української армії. До того ж українська сторона проти зустрічі на території Білорусі" [69]. Очевидно, що ця умова була і є абсолютно неприйнятною, а тому говорить, або про повний відрив від реальності російської еліти в той момент, або ж про їх зухвалість та нахабність. Після цього порушення звичаїв ведення війни, усвідомлення того, що відбулося в Бучі, Ірпені та багатьох інших містах України, які були тимчасово окуповані - це все впливало на зміну

риторики української держави та ставлення українського народу. Звісно, ми не відповідаємо дзеркально на ці дії, адже це абсолютно антигуманно та не відповідає європейським традиціям та звичаям. Апогеєм намагань Російської Федерації розірвати будь які відносини з Україною стала наступна подія: “Президент Росії Володимир Путін 30 вересня підписав укази про "приєднання” до Російської Федерації частково окупованих Запорізької, Херсонської, Донецької та окупованої Луганської областей України. Підписання за участі очільників підконтрольних Москві окупаційних адміністрацій відбулося в Кремлі. Під час виступу Путін заявив, що підписує укази про прийняття “до складу Росії” незаконних збройних угруповань “ДНР”, “ЛНР”, Запорізької та Херсонської областей. Він повторив свої звичні тези про дискримінацію російської мови в Україні та нібито "волевиявлення” жителів окупованих територій” [68]. Власне майже одразу після цього, а саме 4-го жовтня 2022 року був підписаний вищезгаданий Указ Президента України щодо неможливості ведення перемовин з очільником Російської Федерації - Володимиром Путіним, що стало цілком очікуваною реакцією на систематичну, цілеспрямовану діяльність Російської Федерації на руйнування будь яких українсько-російських відносин.

Тепер потрібно перейти до розгляду наступного питання цього розділу, а саме як ці українсько-російські відносини виглядають крізь призму сучасної міжнародної політики та міжнародної системи. Проте перш ніж переходити до цього розділу, потрібно коротко розглянути як саме формувалася сучасна міжнародна система, щоб повністю усвідомити в якому стані вона перебуває сьогодні та як має працювати в теорії. Отже, по великому рахунку сучасна міжнародна система, якою керується міжнародна політика, по великому рахунку сформувалася після Другої світової війни та без фундаментальних змін діє і по сьогодні, проте перш ніж перейти до розгляду саме цієї системи варто відмітити, що перед нею існувало ще, щонайменше 3 оформлених системи міжнародних відносин, що успішно функціонували, а тому варто коротко розглянути і їх.

Отже історично першою була Вестфальська система міжнародних відносин, за свідченнями дослідника О. Пархомчука: “система міждерж. відносин у Європі, встановлена після Тридцятирічної війни 1618-48; ... Ним було зафіксовано нове співвідношення сил у Європі, в якому провідну роль відігравали великі держави: ... Осн. формою політ, орг-ації суспільства стала "держава-нація", а головним принципом міждерж. відносин — засади нац. суверенітету. ... у відносинах між собою вони керувалися принципом політ, рівноваги. Упродовж існування В. с. м. в. сформувався євроцентричний світ, провідні європ. актори розгорнули боротьбу за поділ світу, поклавши кінець глобальній ізолюваності цивілізацій та культур” [56]. Таким чином ми бачимо, що дійсно історично ця система була історично першою глобальною системою міжнародних відносин. Вона базувалася перш за все на пріоритеті національних інтересів, закріплювалася держава-нація як форма організації суспільств та головним принципом міждержавних відносин ставав національний суверенітет. Також варто наголосити, що ця система базувалася на концепті балансу сил між великими державами.

Історично другою виникла Віденська система міжнародних відносин, яка виникла після завершення Наполеонівських воєн на початку XIX століття. Фактично ця система була дуже крихкою, привнесла мало чого нового і дослідники вважають, що ця система зазнала краху в 1853 році з початком Кримської війни. Ця система оформлювала концепт багатосторонньої дипломатії та вперше сформульовано концепт колективної безпеки. Проте як вже зазначалося вище - ця система зазнала повного краху та держави повернулися до Вестфальської.

Так тривало до завершення Першої світової війни. Після її завершення оформилася історично третя система міжнародних відносин - Версальсько-Вашингтонська. Якщо брати до розгляду історичний проміжок часу, то можна говорити, що ця система виявилася ще більш хиткою за Віденську, проте ця система вперше спробувала привнести в систему міжнародних відносин ті

принципи, які оформилися після Другої світової війни, але про них трохи пізніше. В Політичній енциклопедії за редакцією Ю. Левенця та Ю. Шаповала зазначено наступне: "... глобальна система міждержавних відносин, встановлена після закінчення 1-ї світової війни державами-переможницями. Її основи були закладені Версал. мирним договором 1919 з Німеччиною та мирними угодами із союзниками Німеччини частина цієї системи (інакше Версальська) була створена під впливом політ, та військ.-стратег, міркувань країн-переможниць. Ігнорувались інтереси як д-в, що зазнали поразки, так і новоутворених країн (9 тільки в Європі). Це робило структуру системи вразливою внаслідок вимог до її перетворення і вдосконалення та не сприяло довготерміновій стабільності. Відмова США від участі у функціонуванні Версал. системи, ізоляція Росії і антинім. спрямованість перетворювали її на незбалансовану не універсальну, що збільшувало потенціал майбутнього світового конфлікту" [56]. Власне історія доводить правильність цього твердження, адже вже через 20 років після укладання мирного договору з Німеччиною почалася Друга світова війна, а на Заході дуже популярний дискурс згідно з яким Перша і Друга світові війни розглядаються як одна війна, а перерва між ними виключно як перемир'я. Також слід додати, що нововведенням цієї системи стало утворення міждержавного органу - Ліги націй. Основною ціллю цієї організації було запобігання повторенню настільки масштабної війни, проте сама суть, склад, механізми тощо були настільки недосконалими, що при виникненні першого ж серйозного конфлікту цей орган не впорався зі своїми обов'язками, стрімко почав втрачати авторитет і, фактично, ця організація перестало вирішувати що небудь аж до дати свого розпуску в 1946 році, коли її обов'язки перейняла на себе ООН.

Власне, як ми вже зазначали, сучасна міжнародна система по великому рахунку виникла після завершення Другої світової війни. Звісно, що ця система модернізується, наростає новими підрозділами, утворюються інші міжнародні організації, проте ми можемо стверджувати, що система без фундаментальних змін діє і сьогодні. Перш за все ми можемо так говорити, адже всі зміни які

відбувалися в системі міжнародних відносин носять кількісний характер, тобто фундаментальних змін принципів організації життя міжнародної спільноти не було, а тому й система не змінювалася. Теоретично ця система повністю відійшла від Вестфальської системи та врахувала помилки Версальсько-Вашингтонської з метою забезпечити стабільність та безпеку для всього світу на засадах рівності в міжнародних відносинах та відмови від балансу сил. Звісно в наукових колах це твердження широко дискутується, адже ми не можемо говорити про цілковите зникнення балансу сил, особливо в контексті коли ця система тільки поставала, адже існувала два основних актори які вибудовували навколо себе альянси, і в контексті сьогодення коли існує загроза відновлення Холодної війни, проте тепер вже між США та Китаєм. В будь якому разі це не є темою нашої роботи, а тому будемо виходити, що система міжнародних відносин, що склалася після Другої світової війни дійсно є такою, яка вона задумувалася теоретично.

Ключову роль в цій системі відіграє міжнародна міждержавна організація - Організація Об'єднаних Націй. Ця організація є наступницею Ліги націй. В ході формування ООН держави прагнули врахувати невдалий досвід минулого та створити реально дієву організацію, в якій буде інструмент припинення конфліктів в будь якій точці світу для забезпечення світового порядку. Організація Об'єднаних Націй є надзвичайно великим органом, який містить безліч підрозділів і організацій які входять до її складу, а тому в межах даної праці буде не ефективним розглядати це все - ми зупинимося саме на безпековому аспекті. Ніхто не скаже яка мета даної організація, ніж сама організація, а тому пропоную звернутися до їх статуту: "Підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою: вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загроз миру, а також для придушення актів агресії чи інших порушень миру, а також мирними засобами, а також відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, регулювання або врегулювання міжнародних суперечок або ситуацій, які можуть призвести до

порушення миру” [2]. З цього речення яскраво видно, що основна ціль даної організація це підтримка міжнародного миру та безпеки. Проте також окремо наголошується, що дуже важливою складовою є саме недопущення воєн та запобігання небезпекам для миру, що може включати протидію, або ж придушення будь яких актів агресії чи інших перешкод миру. Це все має забезпечуватися у відповідності до принципів міжнародного права. Тобто здійснена спроба створити таку міжнародну систему яка буде здатна існувати в світі без війни, а при будь якій спробі агресії з боку будь кого проти неї повстане весь світ та придушить. Дійсно дуже благородна мета. Якщо проаналізувати весь період розвитку людства, принаймні до подій 24 лютого 2022 року, то можемо спостерігати значне зменшення кількості воєн і тенденцію на їх локалізацію, що свідчить, звісно не про вирішення, проте щонайменше про позитивні зрушення в цьому напрямі.

Як було зазначено вище, в межах ООН створюється велика кількість органів, в безпековому контексті нас цікавить саме Рада Безпеки. Звісно можна говорити про велику кількість інших, проте ми не будемо заглиблюватися сильно в цю тематику, а тому зупинимося саме на Раді Безпеки, яка є вершиною цієї системи. У вищезгаданому Статуті про Раду Безпеки написано наступне: “Щоб забезпечити швидкі та ефективні дії Організації Об’єднаних Націй, її члени покладають на Раду Безпеки основну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки та погоджуються, що при виконанні своїх обов’язків у рамках цієї відповідальності Рада Безпеки діє від їх імені” [2]. Таким чином ми бачимо, що цей орган створений для пришвидшення швидкості реакції цієї міжнародної організації шляхом зменшення суб’єктів, які приймають рішення. Більше того, на час виконання обов’язків цими суб’єктами усі інші країни визнають, що вони діють від їх імені. Як ми чудово знаємо, членів Ради Безпеки ООН є 15 країн - 10 з них є непостійними, які переобираються кожні 2 роки. Інші 5 є постійними членами які закріпилися після Другої світової війни. Більше того - 5 постійних членів мають право накладати вето на будь яку

резолуцію Ради Безпеки. Цими членами є: Сполучені Штати Америки, Китай, Франція, Великобританія та СРСР, а після 1991 року правонаступницею стала Російська Федерація.

Якщо підсумувати, то можемо сказати, що міжнародна система, що склалася після Другої світової війни направлена на збереження міжнародного порядку та безпеки, а Рада Безпеки створений орган, який має реагувати на будь яку загрозу миру від імені всіх держав-учасниць ООН.

Таким чином, ми можемо сказати, що українсько-російські відносини, що склалися на сьогодні є прямою загрозою для цілісності міжнародної системи. Проте, знову ж таки, розуміючи усе, що було сказано вище ми можемо з повною впевненістю сказати, що така ситуація склалася виключно через Російську Федерацію, адже Україна, як держава, діяла виключно в межах міжнародного права та не виявляла жодної агресії. Проте зовсім інша справа з діями Російської Федерації. Ця держава є постійним членом Ради Безпеки ООН, яка має постійно діяти від обличчя всіх держав-учасниць ООН та стояти на захисті міжнародної системи, яка побудована на засадах міжнародного права та глобального миру. Ця теза, на сьогодні, звучить абсурдно, але теоретично так і має бути. Саме тому якщо розглядати україно-російські відносини через призму цієї міжнародної системи, то вони є надзвичайно небезпечними для цієї системи саме через дії Російської Федерації. Перш за все через те, що ці дії підривають сам фундамент цієї міжнародної системи. Якщо б інша держава, яка не є членом Ради Безпеки ООН, або хоча б не є постійним членом, здійснила настільки агресивне вторгнення та здійснювала численні злочини, то це б не було настільки небезпечним для системи, адже це був би просто виклик, який власне Рада Безпеки мусила б вирішувати. В цьому випадку історія зовсім інша - постійний член Ради Безпеки ООН, який має підтримувати мир, здійснює цю агресію та здійснює численні злочини на території України, а інші суб'єкти ООН не можуть вплинути на РФ будь яким способом у межах цієї системи, а тому потрібно діяти іншими методами. Саме тому є фундаментально небезпечним для сучасної

міжнародної системи. Варто лише згадати вислів Володимира Путіна: “Тільки й чуємо з усіх боків: Захід відстоює порядок, що ґрунтується на правилах. Звідки вони взялися? Хто взагалі бачив ці правила? Хто узгоджував? Послухайте, це просто марення якийсь, суцільний обман, подвійні чи потрійні стандарти! На дурнів розраховано просто. Росія – велика тисячолітня держава, країна- цивілізація, і за такими підтасованими, фальшивими правилами жити не буде” [64]. Фактично - це офіційна заява щодо невизнання сучасної міжнародної системи при тому, що Росія є правонаступницею держави, яка брала участь у формуванні цієї ж системи. При цьому відверто говорячи, що по цим правилам ця держава жити не збирається і хоче впроваджувати власні тим самим намагаючись повністю підірвати фундамент сучасної міжнародної системи.

Підбиваючи підсумки, можемо сказати, що, по-перше, сучасна реальність українсько-російських відносин полягає в майже повній відсутності цих самих відносин одночасно з веденням з боку Росії агресивної, загарбницької війни, що супроводжується численними злочинами різного ґатунку. Власне майже повний розрив цих відносин і був спровокований цілеспрямованими діями Російської Федерації, а Україна намагалася вибудувати конструктивні відносини.

РОЗДІЛ 2. Становлення нової обрядовості в політиці УРСР (1917-1991)

2.1 Обрядовість як елемент ранньої радянської національної політики

Ірина Батирева, кандидатка історичних наук, етнолог і перший заступник генерального директора Національного музею “Меморіал жертв Голодомору” у проєкті “Автентична Україна” за підтримки Google Україна досліджує нематеріальну українську спадщину: обряди, звичаї, святкування. Вона наголошує на ролі національної самосвідомості українців, їх естетику, моральні цінності, ментальність [16]. Український обряд, календарний або сімейний, сформований з дій, символів, атрибутів, мав забезпечити щастя та добробут сім’ї. Поєднаний найчастіше з національними традиціями попередніх поколінь та релігійними дохристиянськими практиками, український обряд визначав етапи життя та розвитку в образно-символічній формі. Визначаючи термін “обряд”, українська етнограф Гонтар Таїсія у статті “Сімейні свята, звичаї та обряди в системі духовного відродження України”, говорить що обряд - це “особлива колективна символічна дія для відзначення важливих подій суспільного та особистого життя”[73].

У ХХ століття розбудова нового політичного ладу сформувала нове суспільство. Третьою програмою партії, що була прийнята на з’їзді КПРС у 1961 році було оголошено побудову нового радянського ладу з новою радянською людиною, що не мала релігійну та етнокультурну самосвідомість. Оновлені обряди мали єднати особу не з Богом та громадою, а з державою та партією, що дає нам говорити про використання політичних технологій комуністичною партією для досягнення такої мети.

Кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка Оксана Шкурко у статті “Вплив політичних технологій на політичну свідомість” визначила політичні технології

як сукупність прийомів, методів, способів, процедур, що використовуються політичними суб'єктами для досягнення певних політичних цілей [76].

Український традиційний обряд став основою для політичної ритуальної традиції побудованій перш за все завдяки інтернаціоналістській національній політиці російського комунізму, на який опирались російські війська при окупації сусідніх народів. Федераліська концепція Леніна, яка забезпечувала самовизначення нації була сформульована “в контексті програми загальних демократичних перетворень, які мали передувати соціалістичним. Згодом, упродовж 20-х позиція Сталіна змінилася: той напрямом, в якому розвивалися колишні пригноблені народи, ставав, на його думку, загрозовим. Він був стурбований умовами комуністів призначати на вищі посади українців та гаслами культурної орієнтації на Європу чи закликами на зразок "Геть від Москви!", які набували популярності навіть у середовищі комуністичної української інтелігенції” [78].

Для формування нового вектору наднаціонального питання було взято за основу перш за все релігійний аспект, як християнський, так і дохристиянський. Як пише Петро Бондарчук, суспільство, в якому релігійність була характерною ознакою більшості населення, мало нагально стати атеїстичним, а віряни сприймалися "як носії забобонів, пережитків минулого, а часто і як вороги радянської держави" [19].

Важливою деталлю є те, що перехід від обряду до політичного ритуалу відбувся завдяки також ініціативі представників-комсомольців у формі протестної революційної діяльності, яка передбачає заперечення та знищення, протиставлення старого режиму. На основі представників комуністичного руху в Україні переважно молодь, натхненна змінами, в 1920-1930 роках почала надавати нові сенси обрядам, які зберігали свої форми на основі "Декрету про необхідність впровадження “нових свят і про всебічне сприяння організації масових торжеств і видовищ" від 29 грудня 1917 року”. Вже у 1919 році при Народному комісаріаті освіти було створено секцію масових вистав і видовищ,

на яку було покладено завдання відбору, класифікації, організації та проведення свят, які мали відзначатися в країні. Вона повинна була налагодити роботу “по створенню сценаріїв спершу найголовніших революційних, а потім і трудових свят. Вже через рік нарком освіти Анатолій Луначарський зазначав, що головним художнім породженням революції були і будуть народні свята. На його думку, революційно-агітаційні інсценізації, мітинги, спектаклі, концерти, політкарнавали були зумовлені новим способом життя, що народжувався” [15].

Перехід від традиційних обрядів, перш за все релігійних відбувався повільно. Оскільки супротив населення був сильний, а питання ідеології стояло не на першому місці, більшовики вирішували безліч інших політичних та економічних проблем, що потребували рішення у перші роки існування радянського союзу, так і після Другої Світової війни [20]. Ідеологічне питання стало можливо вже з використання здобутків технічного розвитку, завдяки розбудові міст, які формували зовсім іншу календарну сітку, а також календарними обрядами, що все менше і менше стали відігравати роль. Нові будинки та центри діяльності (бібліотеки, університети, площі, лікарні, універсами) створювали зовсім іншу поведінку, яка завжди була під контролем. Збільшення кількості міст і населення ставали новим поштовхом до використання свят для пропаганди ідей і забезпечення стабільності влади представників комуністичної партії. Таким чином представниками влади було привнесено нові масові ритуали вже з метою не зв'язку з сім'єю та традиціями, а для побудови нового зв'язку з партійними ідеалами комунізму.

2.2 Ідеологізація обряду та свята у політиці “розвинутого соціалізму”

Поступові зміни в суспільстві супроводжували політизацією обрядів, які набували все більше ідеологічного забарвлення, оскільки контролювались партійними керівниками. Існували “комсомольські великодні”, “комсомольські різдва” чи “комсомольські святки”, які фактично відрізнялись лише сенсами,

образно-художньою символікою [49]. І хоча частина українських традиційних обрядів перестала бути актуальними та відійшла в минуле, великий відсоток населення, попри антирелігійну компанію до 1960-го року, коли був утворений спеціальний Інститут наукового атеїзму, релігійні свята та обряди не перестали бути важливими. Попри виховні курси та ідеологію продовжували здійснюватися громадянами атеїстичної держави, так і не маючи гідної альтернативи.

До 1960-их років, українська традиційна обрядовість ставала об'єктом критики завдяки своїй архаїчності та націоналізмі. Оскільки масові видовища, більше відтворювали події Жовтневої революції та громадянської війни, демонстрували міжнародне братерство трудящих, перемогу праці над капіталом, прагнення радянського народу до миру і соціалізму, то використання національних символів скоріше мало на меті сформувати ідентичність у складі федерації від капіталізму, а не від російського панування. Цим можна пояснити та появу нової назви сімейно-побутової обрядовості - "червоні". Зважаючи на антирелігійну політику, весілля перестали бути з вінчаннями в церкві, а молоді пари просто підписували документи про шлюб.

Обряди весільні та ті, що пов'язані з народженням дитини почали показувати ідеали нового суспільства, а сімейні торжества набували ідеологічного забарвлення [15]. Нові обряди по-новому почали називатися "червоні весілля", "червоні хрестини". Велика кількість учасників, церемонія внесення і винесення прапора, спів "Інтернаціоналу", обрання президії, виступи гостей мало піднести сімейні торжества до явищ суспільних і наповнювати їх громадським змістом.

У 1930-х роках на основі модернізації економіки формуються нові колективні взаємини. В процесі творення цієї святковості й звичаєвості поступово складається церемоніал, народжується нова символіка, атрибути якої входять у побут українського народу. А вже під час Другої Світової Війни та після нього сформувались традиції, такі як урочистий хід до могили Невідомого

солдата, почесні варти, встановлення обелісків та пам'ятників героям і жертвам війни, відкриття музеїв слави й оборони, нагородження і вшанування міст-героїв та інше [10].

Завдяки контролю та високій ступені політизації, обряди та традиції стали не лише формою виявлення нової політичної культури, а й формували приватне життя, цінності та емоційне забарвлення свят. Оскільки населення, що могло бути звинувачене у буржуазному націоналізмі та релігійній діяльності не могло виражати свої обряди, як це вони робили раніше, громадяни часто не мали віри у проведення нових обрядів. Якщо на початку революційної діяльності комуністична партія лише починала своє становлення, то вже пізніше, після 1960 року державна політика, яка фактично почала своє кризове становище перейшла більше в масовий ідеологічний вектор. Після смерті Йосифа Сталіна, роблячи ревізію культу особистості, політична культура стала основним шляхом формування нового виявлення симпатії до політичного режиму. Як результат цього процесу, у 1961 році в Києві з ініціативи КПУ та Ради Міністрів УРСР була проведена Перша загальнореспубліканська конференція з питань нової радянської святковості та обрядовості [3]. Вона була скликана Академією Наук та Міністерством культури УРСР та мала на меті розглянути низку теоретичних питань та заходів, що мали в на меті сформувати нову радянську людину.

Рішення щодо появу нових заходів виникло не з однієї причини. Державна національна політика, яка поступово формувала інтернаціональну, але зросійщену культурну політику не могла викоринити українську культуру. Це було неможливо - сотні років, попри вплив сусідніх країн, календарні та сімейні обряди зберігали свою цінність на приватному рівні та на рівні громад, де вони проходили. Але якщо говорити про урбанізаційні процеси в Україні в середині 20 століття, то обряди не переставали бути важливими для українців. Оперуючи символами, костюмами та обрядами, українська національна культура зберегла ідентичність поза межами політичного управління. Однак,

для подальшої російської культурної експансії були проведені не лише репресії щодо інтелігенції та заможних селян. Необхідно також було використати символічну силу обрядів, змінюючи при цьому їх зміст, однак малопомітно трансформувати форму як для іміджу в міжнародній політиці, так і зменшення протесту національностей всередині союзу. Після визначення політичної мети було обрано методи державного контролю і до кінця 1964 року в більшості областей УРСР були утворені спеціальні комісії, які почали розробляти заходи по проведенню і популяризації нових свят і обрядів [51].

Комісії з нових радянських обрядів займались розробкою нових методів та впровадження нових радянських обрядів у життя. Централізована система організації свят в СРСР призвела до утворення специфічного радянського святково-календарного ритму, сформувавши й певні суспільні очікування ("життя від свята до свята"). Цей ритм навіть прискорювався з поступовим занепадом радянської системи, коли пріва між ідеологічною риторикою і реальним станом справ маскувалася "внесенням святковості в побут". Прикметною для цього часу є велика кількість "суспільно – сімейних свят і обрядів" (закінчення школи та вузу, посвячення в професію, вручення паспорта, проводи в армію, на пенсію та ін.), що мало символізувати "остаточне й повсюдне утвердження соціалістичної свідомості з її неподільністю особистого та суспільного" [10]. Видання літератури з нової обрядовості, підтверджувала тезу ідеологічної ролі державних свят та обрядів, яку можна знайти в ЦК КПРС "Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах", де зазначено, що недооцінка ролі святковості в побуті радянських людей повинна розглядатись в роботі партійних, комсомольських і громадських організаціях як відрив від життя.

У 1967 році була висунута концепція "розвинутого соціалістичного суспільства", яка стверджувала, що неможливо здійснити негайний «стрибок» у комунізм. Має минути час, упродовж якого соціалізм повинен розвиватися на власному ґрунті. Ідеологічна криза змусила, як і в інших авторитарних режимах,

не лише замінювати державні свята з обрядами на інші, але схожі, а й створювати нові події [75]. 1 жовтня 1980 р. Указ Президії Верховної Ради СРСР зафіксував 8 всенародних свят: 7 листопада – Річниця Великої Жовтневої соціалістичної революції; 22 квітня – День народження В.І.Леніна; 1 травня – День міжнародної солідарності трудящих; 9 травня – Свято Перемоги; 7 жовтня – День Конституції СРСР; 30 грудня – День створення СРСР; 23 лютого – День Радянської Армії та Військово-Морського Флоту; 8 березня – Міжнародний жіночий день. В червні 1984 р. до них додалося ще й дев'яте свято – День знань (1 вересня).

Після державно-політичних свят, ішли професійні свята (День будівельника, День металурга, День працівника торгівлі, День міліції та ін.). До рівня свят підносилися і показові заходи з культурного обміну між радянськими республіками (Дні, Тижні, Декади культури та/або мистецтва), які, попри брак календарної закріпленості, також мали неухильний, затверджений урядовими інстанціями протокол, ритуали й графік проведення.

Нарешті, найнижчий ієрархічний рівень посідали "суспільно-сімейні" свята, що позначалися найменш запрограмованою, "індивідуалізованою" ритмічністю. Помітне місце в пізньорадянському державно-святковому ритмі посіли ювілеї – 60-ти й 70-річчя Жовтневої революції, 60- й 70-річчя утворення СРСР, 20-, 30- й 40-річчя Перемоги, ювілеї тих генсеків ЦК КПРС, які довго пробули у своїх кріслах і встигли створити свій культ, а також інших ювілеїв, які супроводжувалися урочистими засіданнями, ювілейними виставками, виданнями, телепрограмами.

У Радянському Союзі часів "застою" було багато ритуалів, які повністю втратили свій первинний сенс, однак мали ідеологічне значення. Вони ніби показували, що система стабільна, вічна та йде правильним курсом. У своїй безглуздості радянські ритуали спричинили формування спільнот "нормальних радянських людей". Один із прикладів, казує Алексей Юрчак у книзі «Все було назавжди, поки не скінчилося. Останнє радянське покоління» є

демонстрації на Перше травня та річницю Жовтневого перевороту. Участь у «добровільних» демонстраціях обов'язкова, а учасникам байдуже, які плакати чи портрети вони несуть [8]. Натомість вони сприймали це як нагоду походити із колегами по вулиці, покричати якісь гасла, соціалізуватися таким чином. Отже, народ наділяв ідеологічні ритуали новим сенсом. Юрчак цитує ідею Джона Остіна про різницю між констативними висловленнями, які просто передають інформацію, і перформативними, які щось міняють у соціальній реальності (наприклад, оголошення вироку в суді — це не просто інформація, а й зміна соціального статусу людини, яку судять) [55]. За цією теорією, констативні фрази можуть бути правдивими чи ні, оді як перформативні не описують факти, а створюють нові — а отже, є насамперед або успішними, або неуспішними.

Юрчак вважає, що радянські ідеологічні тексти та ритуали “пізнього соціалізму” здебільшого втратили свою “констативну” складову. Вони не передавали інформацію і не виконували своїх первинних функцій (як ті демонстрації, де замість підтримки певних політичних ідей, люди просто ходили вулицями з плакатами). Саме тому народ не сприймав радянський ідеологічний дискурс як брехливий, хоч і бачив, що той не відповідає навколишній реальності [9]. Натомість у цих ритуалів була сильна перформативна складова, вони справді формували радянське суспільство. Тільки не суспільство свідомих будівників комунізму, а неофіційні спільноти “нормальних людей”, які не цікавилися офіційною ідеологією. Цю зміну Юрчак називає перформативним зсувом, який розвалив Союз.

Централізація "святкової справи" в СРСР призвела до вироблення стандартної та неухильно дотримуваної схеми проведення свят, що в кожному конкретному випадку відрізнялася ступенем повноти (залежно від рівня політичної значущості свята). Чому національні обряди стали також важливою частиною радянського суспільства? Марія Джинджиріста та Володимир Куєвда у статті "Становлення сучасних свят і обрядів", надрукованій у журналі

"Народна творчість та етнографія" в 1971 році пишуть "Партія та уряд велику увагу приділяють радянським святам і обрядам, бо вони як ніяка інша форма вияву народної творчості, впливають на виховання людини. Вони допомагають долати старі звичаї, релігійні пересуди і забобони, підтримувані церквою" [36]. Іншою важливою складовою є залучення багатьох представників творчої сфери, які не могли реалізувати свій творчий потенціал у вільній манері - художники, постановники, літератори, композитори, режисери.

Частота та обов'язковість присутності на святах і залучення в обрядах, оскільки їх ціль була політична спричинила появу конференцій для обласних управлінь культури та народної творчості, які створили б правильні сценарії з правильними смисловими значеннями та формами. Так, працівники відділу нових свят і обрядів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Рильського АН УРСР вигадували сценарії нових обрядів, де часто змішувалися традиції різних регіонів України, публікувала поради щодо їх проведення з відповідними додатками. Після практичного апробування цих матеріалів і внесення до них необхідних коректив, вони затверджувалися Комісією та видавалися масовим тиражем, стаючи основою всіх обрядів, що проводилися у республіці.

Вже на початку 1980-х років ідеологічна криза стала явною, адже питання національної політики нікуди не зникло, а побудова на основі союзу та рад не приносить результати наскільки ефективні, щоб змогли б забезпечити мінімальне формування економічного розвитку. Стагнація, що відбувалась у національній культурі спричинила кризу, яка не могла бути більше подолана, а тому форма і церемоніал став основною метою для зображення національної політики УРСР.

Основним обґрунтування для достовірності політичної повістки у 1980-х роках щодо національного питання можна знайти у питання, що були розглянуті на XXVI з'їзді Комуністичної партії, де зазначено, що саме етнографи мають розв'язувати питання традиції нового суспільства, етнічні

аспекти розвитку культури радянського народу. Теоретичні обґрунтування, які мали б створити фундамент для продовження формування етнографічної політики мали одну мету - перетворити національне в інтернаціональне. Завдяки злиттю націй має бути створено нове суспільство з новим духовним життям, яке могло зберегти частково свої унікальні територіальні риси скоріше формально, а правильні, які визначить радянська влада, мають бути культивовані. Для цього була також долучена і спеціальна наука етносоціологія, яка описується у книгах Ю. Кахка "Черты сходства" (Таллін, 1974) і А. Н. Холмогорова "Интернациональные черты советских наций" (Рига, 1972). В книгах "Социально-культурный облик советских наций" і "Социальное и национальное" [37].

Характеризуючи загальний стан календарної обрядовості наприкінці 80-х, М. Гаврилюк і О. Курочкін відзначали, що в сільському побуті українців збереглися переважно ті календарні свята, які були пов'язані зі зміною пір року і штучно поєднані зі святковими датами церковного календаря. "Однак, — підкреслювали дослідники, — їхнє мотивування і функціональне призначення принципово змінилося. Ріст масового атеїзму сприяв тому, що переважаюча раніше релігійно-магічна функція розмивалася відмирала, поступившись місцем іншим, у тому числі соціально-етичним, естетичним, розважально-ігровим, інтегративним функціям" [27]. Однак рух національної культури неможливо було спинити, навіть попри те, що вона спрощувалась до форм переважно візуального сприйняття.

РОЗДІЛ 3. Святково-традиційна українська обрядовість в політиці сучасної України

3.1 Обрядовість у формування політичного іміджу українського політикуму

В кінці 1980-х потребувались реформи, які змогли б змінити не лише технології виробництва, а й стимулювати нові рішення у сферах освіти та культури. Постійне статичне зображення українського костюма не могло бути політичною технологією наскільки ефективною, що могла б змусити українців повірити у правдивість демократії та цінності Конституції УРСР 1977 року. Необхідні кроки для вирішення ряду державних питань призвели до розпаду союзу на окремі незалежні держави.

Україна, як і всі союзні республіки, певною мірою зберегла свої народні обряди та свята у символічному формальному значенні на рівні елементів масових розваг для громадян та партійних працівників. Поширення національного костюма у 1990-х, на думку журналіста, відбулось скоріше ззовні, а не зсередини країни, як і зацікавлення до обрядів і календарних та сімейних свят [57]. Діаспори українців, які зберігали національну культуру у початковому сенсі, а не у радянському варіанті, повернувшись в Україну показували свою ідентичність як нації обрядами та автентичними національними костюмами, що збереглись. Оскільки явна поляризація політичного поля з відновлення незалежності України набуло характеру гострого протистояння комуністів, що формували реванш та націоналістичних рухів, то форма національної культури продовжували бути політичними технологіями вже в контексті нової публічної політики.

Відкритість політичної боротьби та економічні кризи, що супроводжували етап становлення національної самоідентичності представників від народу не могла не впливати на політичні технології. Своєю чергою, завдяки малому часовому проміжку єдиним вірогідним джерелом національної культури, її елементів, які можна було б використати як

ідеологічний фактор переконання були радянські практики українських обрядів і свят. На основі сприйняття культурних кодів було зібрано основні частини, які можна було використати у політичній боротьбі - це цитування українських поетів, перш за все, таких як Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, українські вишиванки, побутові обряди та національні костюми.

Імідж побудований в країні з поліетнічним складом та "білими плямами" в історії був сфокусований в першу чергу не на електорат. Пасивна більшість для якої політичні акції часто проходили повз, радісні почуття викликали скоріше вільні дні в колі родини й друзів, смачна їжа, кульки й фотографії. У більшості випадків навіть "червоні дні календаря", які зберігались ще довгий час після проголошення незалежності України вважались не політичною подією, а скоріше просто розвагою [15]. Політичний імідж нової політичної еліти був сфокусований на іноземних партнерів, у допомозі яких політики шукали підтримки. Європейські та американські політики, які частково, але знали про культурні коди українських діаспор зв'язували відчуття відповідальності за своїх громадян з представниками нації найбільшої країни в Європі. Однак, питання національної обрядовості та святкування не перестав бути суперечливим, адже країна успадкувала естетику найвищої влади від СРСР.

Так, наприклад, перший президент Леонід Кравчук не мав ані найменшого бажання змінювати національне питання. Це можна побачити і в Кравчука – це прикривання важких бронзових серпів і молотів нашвидкуруч зшитими синьо-жовтими прапорами, це продовження радянського дискурсу з новими термінами (розбудова, демократія, нація) і обережні компроміси з українськими патріотичними вимогами [17]. У 2017 році Аналітики Центру контент-аналізу на основі 200 фотозображень кожного із п'яти президентів України визначили особливості їхніх образів та розповіли, до образів яких зі своїх попередників найближчий Петро Порошенко [78]. Аналізуючи стиль одягу українських президентів, дослідники звертають увагу на те, що лише двоє

з них - Леонід Кравчук та Петро Порошенко - трапляються на 40 найбільш рейтингових зображеннях у вишиванках. Водночас зображення Ющенка у національному одязі відсутні серед його 40 найрейтинговіших фото, хоча цього президента сприймають як поборника національних традицій. Єдиним президентом, який демонструється на фотозображеннях лише в одному стилі одягу – діловому – є Янукович. Вочевидь, він намагався таким чином підкреслити свій президентський статус, зазначають дослідники. Більш різноманітними є статусні символи на фотографіях президентів. Так, Порошенко дуже часто має на лацкані піджака значок тризуба. Кравчук найчастіше з усіх президентів з'являвся на фото без краватки, а Кучма – найрідше [78]. На думку дослідників, розподіл символів чітко демонструє слабкий відрив від радянських традицій у перших президентів незалежної України, певну американізацію стилю Ющенка та націоналізацію в образі Порошенка.

Падіння тоталітарного режиму спричинило і знецінення комуністичної ідеології, що створило передумови для ліквідації загальнорадянських свят і обрядів. Безсистемно зносили пам'ятники Леніну, біля яких проводились церемоніали, ансамблі українсько-радянського танцю розформувались або переходили у приватне фінансування і в минуле відходили річниці утворення СРСР та братніх республік, і в лютому 2000 року завдяки націоналістичній перевазі українського парламенту вдалось скасувати річницю Жовтневої революції як загальнодержавного свята. Однак наразі залишаються питання в обрядах, які зберігають у собі пафос авторитарного політичного режиму завдяки своїм обрядам і практикам церемоніали, використовуючи національну культуру.

3.2 Ціннісна стагнація обрядовості у публічній політиці

Українська національна культура побудована на конструктах радянської політики інтернаціоналізму не могла бути такою в незалежній Україні з 1991

року. Обрядові практики, які були збережені представниками в діаспорах, так і всередині етнографічних інститутах української радянської республіки модернізувались та видозмінювались, набуваючи нових форм і сенсів під впливом європейського та американського інтернаціоналізму. Розвиток свят та обрядів перестав бути елементом державної політики, а набував стихійних форм, які спрощували національні обряди до комфортного рівня сприйняття глядачем та учасників процесів святкувань.

Радянські свята і обряди, як протягом багатьох років вбудовувались в життя українського суспільства, не перестали практикуватись і після союзу. Так, наприклад, відкриття дошкільного навчального закладу, лікарні або іншої державної установи супроводжується рядом примусових обрядів, які мають за ціль показати “правильно” вдячність чиновникам. Для цього використовують ряд звичних радянських сценаріїв, які будують відносини патерналізму між громадянами та владою, замість того, щоб формувати відносини виборності та відповідальності представників влади перед громадянами [29]. Найчастіше для урочистих подій використовувались державні символи як комунікаційні елементи з представниками влади, які своєю чергою використовували урочисті події як політичну технологію піару. Окремі випадки, які показують видозмінені радянські практики, які часто є вимушені та ритуальні, ми розглянемо далі.

Використання традиційних і найдешевших предметів урочистостей, таких як квіти та різноколірні кульки найчастіше можна знайти біля традиційних обрядів, таких як короваї та танці, а також державних символів - гербу, прапору, кольорів, які разом викликають унікальне поєднання сенсів, що можливо у постколоніальній політиці. Декоративні частини організації, які ніби намагаються втиснути за політичною повісткою, змушують перш за все організаторів свят шукати максимально яскраві кольори та створювати наповнені сценарії для політиків, які фактично виконують свою роботу і громадяни як платники податків створюють бюджет для ремонтів, будівництва

та зарплати адміністративному апарату. Вакуум між реальністю та її демонстрацією, який виникнув в урочистих подіях має ознаки ідеологічної радянської кризи 1980-х років перед розпадом союзу, що також можна було спостерігати у 2013 році при каденції Віктора Януковича перед державним переворотом.

Наприклад, у 2013 році було відкрито нові групи в садочках “Веселка” та “Лебідка” в Полтаві [24]. Забезпечення дошкільної освіти є звичною задачею для представників влади, а не урочистою подією, однак зі статті, яку ми можемо знайти на сайті Полтавської міської ради та виконавчого комітету і фоторепортажу можна зробити припущення, що міський голова Олександр Мамай відкриває театральний гурток народної самодіяльності. Церемоніал з національними елементами, який був прописаний завчасно супроводжував кожен крок міського голови та виглядав як приклад нежиттєздатності радянської практики національної обрядовості вже в незалежній Україні. На фотографіях ми бачимо, що при вході Олександра Мамає зустрічали виховательки у вишиванках та коралях, тоді як діти тримають на рушнику хліб з сіллю. Діти також одягнуті у вишиванках, правда в теплих куртках, адже судячи з погоди на вулиці холодна погода. Вимушеність церемоніалу можна зрозуміти з облич вихованців, для яких національна культура є більше театралізованим дійством, а не фактом традиційного обряду, а також зі статичності виховательок, що стоять прямо і нерухомо, повертаючи тільки голову і руки. Обрядовість радянської практики не закінчується на вході - у розважальній частині для міського голови, десятки дітей в актовій залі маршують з прапорами спартакіади у класичних ділових костюмах, а потім показують свої спортивні таланти з білими бантами у волоссі. Далі виконуються народні танці, можливо українські, які знову ж таки для міського голови, які і повторне використання обряду з хлібом і сіллю на рушнику, де надрукований вишиваний орнамент зі слова “Хлеб” і “Соль”. Закінчується цей церемоніал груповою фотографією міського голови і дітей, які перед собою

мають подарункові пакети з надписом "Громадське об'єднання Наш дім - Полтава!", де містяться подарунки. Використання радянського церемоніалу не залежить від району України.

Так, у 2013 році урочисто, під звуки маршу, відбулося відкриття центру надання адміністративних послуг населенню в Гусятині, Тернопільської області [25]. У церемонії відкриття взяли участь голова обласної державної адміністрації Валентин Хоптян, заступник голови Василь Гецько, представники інших обласних структур, голова райдержадміністрації Олександр Собань, голова районної ради Надія Хоптян. Ті ж самі вишиванки та діти, обряд хліба і рушника, ведучі зі строгим регламентом і текстом, чиновники в костюмах - все повторювало практику радянської обрядовості. Єдиним елементом, який став новим у такому випадку стало освячення будівлі священником УГКЦ о. Романом Крісою.

У 2013 році за місяць до початку Революції Гідності церемоніал з використанням народних обрядів досягнув свого максимального піка. Такий висновок можна зробити з факту як Президент України Віктор Янукович взяв участь у церемонії відкриття нового дошкільного навчального закладу загального розвитку "Лісова казка" у селі Проців Бориспільського району Київської області [81]. Церемоніал дітей у вишиванках та куртках, з прапорами, з промовою Віктора Януковича навулиці, з українськими народними танцями для чиновників в костюмах завершився не лише груповою фотографією "вождя з дітьми", а і бенкетом з караваєм, де за одним столом сиділи діти, які говорили тости, а Президент їх слухав.

Абсурд обрядовості став зрозумілий при формуванні нової національної політики, де основними партнерами стали б країни Європейського Союзу, а не Росія. Театральність почала зникати разом з радянськими штампами та процесом декомунізації. Європеїзація надала сенсу компетентності, а не шаблонному використанню національних костюмів та обрядів у будь-яких заходах, щоб закрити очі на всі недоліки. З'явилась критика обрядів, які

предназначені лише для піару політиків і замість тоталітарної та прикрашеної мови журналісти почали описувати реальність, якою вона є: “Сюди встигли привезти святкові кульки, коровай, кількох учнів та священника. Школярі на пронизливому вітрі декламували наспіх вивчені вірші та співали пісні. Усе це зачаровано слухали губернатор, його заступники та кілька кремезних охоронців” [80]. Хоча і слід зауважити, що практика використання обрядових ритуалів не припиняє існування - перш за все, завдяки пасивній згоді більшості учасників. Вимушені глядачі також формують масовку, імітуючи зацікавленість у процесі та для яких весь церемоніал це частина, яку потрібно терпіти, щоб потім відсвяткувати у приватному колі з всім спектром емоції. А заяви чиновників для аудиторії щодо звичайних речей, таких як встановлення нових туалетів в школі або ж ремонт у старій лікарні, здаються більш важливими та такими, що запам'ятовуються при урочистій частині та танцями.

Процеси репрезентації національної культури перестають бути радянськими та формою та змістом поступово. Так, ми рідше бачимо пишні церемоніали, які закривають собою скандали з будівництвом або відкриттям, тим самим створюючи нову, більш зрозумілу публічну політику. Найчастіше з'являються лише державні символи, а практики масових зборів перестають бути примусовими даючи кожному волю розпоряджатись своїм вільним часом по-своєму. Вишивані костюми у політичних технологіях перестали викликати довіру, адже вишиванка це особливий знак, як і обряди, які для кожної сім'ї є особливі та унікальні, а тому не можуть бути політизовані [57]. Створюючи відкритіше суспільство зникають ритуали, які не можна було порушувати. Це є хорошим знаком правильного вектора розвитку суспільства, адже оцінка і критика авторитарних режимів можлива лише в демократичному ладі.

ВИСНОВКИ

Українська обрядовість має довгу історію, однак її сенси та форми змінювались під впливом часу і політичних режимів настільки часто, що інколи важко прослідкувати всі її джерела. Український обряд пов'язував багато поколінь завдяки своєму сенсу спорідненості. Для формування нового суспільства використання обряду не є менш важливим, як і формування нових економічних стимулів. Суспільні зв'язки, які формувались на основі традиційності поколінь українців, стали об'єктом не лише дослідження, а й інструментом для досягнення політичних цілей комуністичної партії в Україні.

Церемоніал, який використовується як акцент на важливості події, вимагав не лише зміни форми, а й суті. Питання релігійної складової змушувало не лише змінити традиційний обрядовий календар, а й сформувати нові свята та обряди, які могли б виконувати ідеологічну роль для нових поколінь радянського союзу. Таким чином українська обрядовість набула ідеологічного сенсу, який використовувався у державній національній політиці зросійщення.

У першому розділі був проведений аналіз еволюції українсько-російських відносин. Зокрема стало цілком очевидним те, що Росія, незалежно від назви державного утворення, набуло визначальну рису - агресивна експансіоністська політика, що зумовило сприймання українських земель як об'єкт для загарбання. Власне це повністю пояснює причини міфологізації українсько-російських відносин. Власне весь подальший процес міфологізації був спричинений прагненням Росії асимілювати та поглинути території, активно використовуючи поширення міфів.

У другому розділі ми дослідили роль української обрядовості як частини інтернаціональної політики, починаючи з 1917 року, коли почалась антирелігійна компанія. Вибудова теоретичної бази для подальшого розвитку національної політики знайшла свій вияв у створення наукових установ, конференції та комісій, що формували нові сценарії традиційних обрядів, які б

стали правильними та зручними для досягання політичних цілей комуністичної політики розвинутого соціалізму. Змушуючи створити нові зв'язки шляхом імітації обрядовості, радянська влада замінювала інститут сім'ї партією, а батька вождем. Авторитарний контроль та ідеологічна криза змушувала ритуальність ставати більшою та пишнішою, тим самим маскуючи питання національної політики українською обрядовістю в 1980-х роках, однак це не забезпечило радянського союзу ві розпади на незалежні республіки.

У третьому розділі роботи ми проаналізували головного суб'єкта української обрядовості як політичної технології. Завдяки появі нових країн на мапі, міжнародна спільнота потребувала національні коди для ідентифікації нації. Відкриті кордони допомогли українцям завдяки діаспорі познайомитись з автентичними формами української національної культури, а тому поєднання їх та радянських форм обрядовості стали основою для політичних технологій.

Імідж українського політика, а особливо президента зображав статус національної державної політики. Чим автентичніші були обряди, тим більший зв'язок формувався з українським народом. Це правильно діяло і навпаки, так само як і СРСР, де пишнота обрядів прямо корелювалась з ідеологічною кризою. Так, до прикладу, ми навели відкриття у 2013 році нових груп дошкільної освіти міським головою Полтави, відкриття центру надання адміністративних послуг населенню та приклад кульмінації ідеологічної кризи національно питання на прикладі пишноти українських обрядів радянської репрезентації у відкритті нового дошкільного навчального закладу Віктором Януковичем за місяць до початку Революції Гідності. Після 2014 року використання української обрядовості стало менше, однак дотепер використовується як елемент політичної технології піару політиків, яким легше прикрасити церемоніал та зменшити критичне сприйняття учасників процесу політичної комунікації. Наразі тенденція до використання українських обрядів зменшується, а використовуються лише лаконічні державні символи.

Отже, у даній роботі ми проаналізували ролі народної обрядовості як технології публічного управління та адміністрування національної політики в УРСР та незалежній Україні.. Ми виконали завдання, що стояли перед нами: визначили вплив російсько-українських відносин як передмови радянського публічного управління та адміністрування; визначили суб'єкта української обрядовості як адміністративної технології в публічному управлінні та адмініструванні незалежної України та показали церемоніал української обрядовості як критерій ідеологічної кризи в національній політиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Rocca, Francis X. (2022-03-17). "'Russian World' Is the Civil Religion Behind Putin's War". Wall Street Journal. Archived from the original on March 19, 2022. Retrieved 2022-03-17. URL: <https://www.wsj.com/articles/russian-world-is-the-civil-religion-behind-putins-war-11647539958> (дата звернення: 29.03.2023)
2. Site of United Nations. UN Charter. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> (дата звернення: 15.04.2023)
3. Wilson, Andrew. "Rival versions of the East Slavic idea in Russia, Ukraine and Belarus." in *The Legacy of the Soviet Union* (Palgrave Macmillan, London, 2004) pp.39–60.
4. Yakovlev-Golani, Helena. "Foreign Policy of the Russian Federation in the Slavic Triangle." *Canadian slavonic papers* 53.2-4 (2011): 379–400. Russia, Ukraine and Belarus
5. Yekelchik, Serhy, and Serhij Jekel, eds. *Stalin's empire of memory: Russian- Ukrainian relations in the Soviet historical imagination* (University of Toronto Press, 2004).
6. YouTube канал “Загін Кіноманів” УКРАЇНА В РОСІЙСЬКИХ ФІЛЬМАХ! Історія промивання мізків народу.
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=evkr6wG3BY0&t=1810s> (дата звернення: 20.03.2023)
7. Zagorski, Andrei. *Policies towards Russia, Ukraine, Moldova and Belarus* (Routledge, 2004); and the European Union
8. *Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики*. П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. К. 2016. 586с. URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Zbirka/Ahresiia_Rosii_proty_Ukrainy_istorychni_p_eredumovy_ta_suchasni_vyklyky/ (дата звернення: 10.03.2023)

9. Алексей Юрчак. Это было навсегда, пока не кончилось. Последнее советское поколение. М.: НЛО, 2014. 664 с.
10. Аль-Анні А. Державна політика по впровадженню радянської обрядовості в Українській РСР / А. Аль-Анні, Н. Кузіна // Етнічна історія народів Європи. - 2012. - Вип. 38. - С. 40-44. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2012_38_9.
11. Аналітичний матеріал від “Слово і Діло” - “Переговори з путіним неможливі: як змінювалася позиція Зеленського”.
URL:
<https://www.slovoidilo.ua/2022/10/04/infografika/polityka/perehovory-putinym-nemozhlyvi-yak-zminyuvalasya-pozycziya-zelenskoho> (дата звернення: 15.04.2023)
12. Апанович О. М. Українсько-російський договір 1654 року. Міфи і реальність. К-: «Варта», 1994. 96 с.
13. Артьомов І. В. Євроінтеграційний аспект української геополітики. Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції. відп. ред. І.В.Артьомов. Ужгород: Ліра, 2007. С.25.
14. Артьомов І., Черевко І. Українсько-російські відносини 1992-2020 рр.: зовнішньополітичний аспект. Геополітика України: історія і сучасність.
URL:<http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/2078-1431.2020.1%2824%29.27-40> (дата звернення: 06.04.2023)
15. Бабенко Н.Б. Інтеграція родинних традицій, свят і обрядів у форми культурогенної життєдіяльності сучасної сім’ї / Надія Борисівна Бабенко // Український соціум: Науковий журнал. – 2005. – № 1(6). – С. 72-82.

16. Батирева І. Звичаї, обряди, святкування ~ Автентична Україна. Автентична Україна. URL: <https://authenticukraine.com.ua/manners-ordinances-celebrations> (дата звернення: 08.05.2022).
17. Белей Л. Президентська естетика. Обираєш ТИ!. URL: <https://uchoose.info/prezydentska-estetika/> (дата звернення: 09.05.2022).
18. Бжезінський, Збігнєв, Велика шахівниця / Пер. з англ. О. Фешовець. Х. :Вид-во "Ранок" : "Фабула", 2018. 288 с.
19. Бондарчук П. М. Релігійність населення України у 40–80-х роках ХХ ст.: соціокультурні впливи, особливості, тенденції змін. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – С.4.
20. Борисенко В. К. Сімейна обрядовість українців ХХ - початку ХХІ століття / Валентина Борисенко ; [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України, ІМФЕ. - Київ, 2016. - 256 с. + 80 іл.
21. Брехуненко В. Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле. 2017. 280 с.
22. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України ХІІ – ХХІ ст. Київ, 2016. 248 с.
23. Верстюк В., Горобець В., Толочко О. Україна і Росія в історичній ретроспективі. Том 1. Українські проекти в Російській імперії. URL: <https://buklib.net/books/21862/> (дата звернення: 20.03.2023)
24. Відкрито нові групи в садочках "Веселка" та "Лебідка"! Офіційний сайт Полтавської міської ради та виконавчого комітету. URL: <https://rada-poltava.gov.ua/news/57241556/> (дата звернення: 10.05.2022).
25. Відкриття центру з надання адміністративних послуг у Гусятині. Тернопільська обласна державна адміністрація - Новини. URL: <http://sed.te.gov.ua/husyatynska/ua/publication/content/9916.htm> (дата звернення: 10.05.2022).

26. Війна і міф. Невідома Друга світова. за заг. Ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. Харків : Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2016. 272с.
27. Гаврилюк М. Обрядово-святкова спадщина східнослов'янських народів в умовах соціалізму / М. Гаврилюк, О. Курочкін // X Міжнародний з'їзд славістів, Софія, вересень 1988 р.: Історія, культура, фольклор та етнографія слов'янських народів: Доп. / АН УРСР. Редкол П. Сохань / відп. ред. та ін. – Київ : Наукова думка, 1988. – С. 211–227
28. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. К.: «МП Леся», 2017. 332 с. URL: <http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2017doc.rosiya-proty-ukrainy.php> (дата звернення: 04.04.2023)
29. Головатий, М. Ф. Політичний менеджмент: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. Ф. Головатий. — 2-ге вид., допов. — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. — 296 с. — Бібліогр.: с. 282–293.
30. Горбенко Ю. Л., Горбенко А. Ю., Інформаційно-психологічні і ментальні чинники російсько-українського протистояння. Вісник Національного університету оборони України 1 (44) /2015, УДК 159.95
31. Горбулін В., Литвиненко О. Стратегічною ціллю РФ є встановлення протекторату над Україною.
32. Горобець В. М., О. К. Струкевич. "Українсько-російські політичні відносини другої половини XVII – XVIII ст.: тенденції, характер, етапи. Укр. іст. журн. №1. 1997. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Strukevych_Oleksii/Ukrainsko-rosiiski_politychni_vidnosyny_druhoi_polovyny_KhVII-KhVIII_st_tendantsii_kharakter_etapy.pdf (дата звернення: 12.03.2023)

33. Григорець Т. Основні етапи та тенденції розвитку українсько-російських відносин 1991 – 2006 років.
34. Гриневич В. А., Даниленко В. М., Кульчицький С. В., Лисенко О. Є. Україна і Росія в історичній ретроспективі. Том.2. URL: <https://buklib.net/books/21863/> (дата звернення: 17.03.2023)
35. Гула. Р. В. “Русский мир” - фантом чи реальність? Аспекти політологічного аналізу. Наукові праці МАУП. 2016. Вип. 50. С. 7-14. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=
36. Джинджириста М., Куєвда В. Становлення сучасних свят і обрядів // НТЕ. – 1973. – № 2. – С. 7-13.
37. Дробижева Л.М. Этническая социология в СССР и постсоветской России // Социология в России / Под ред. В.А. Ядова. М.: Изд-во Института социологии РАН, 1998.
38. Інформаційна складова державної політики та управління : монографія / Соловйов С. Г., та ін. ; заг. ред. Грицяк Н. В. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Каф. інформ. політики та електрон. урядування. Київ : К.І.С., 2015. 320 с.
39. Ісевич Є. Україна-Росія: газові війни, а що далі? Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (15). /ред. кол.: І.В.Артёмов(голова) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. 244 с. С.69-72.
40. Історія України / Н. Д. Полонська-Василенко., Т. 2 : Від середини XVII століття до 1923 року. 3-тє вид.: [б.в.]. 1995. 606, [2] с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001061> (дата звернення: 12.03.2023)
41. Каганов Ю. О. Конструювання “радянської людини” (1953-1991): українська версія. Запоріжжя : Інтер-М, 2019. 432 с. URL:

- https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/Kahanov_Maket_1.pdf (дата звернення: 20.03.2023)
42. Картунов О. В. Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник. 1999 р., Київ.300 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-28.html> (дата звернення: 06.03.2023)
43. Кирилюк Ф. М., Конверський А. Є., Білик В. Ф. Політологія: Навчально-методичний комплекс. Київ, 2004. 697 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-55.html> (дата звернення: 05.03.2023)
44. Кіссінджер Генрі, Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / пер. з англ. Надія Коваль. 2-ге вид. К. : Наш формат, 2018. 320 с.
45. Коршук Р. М. Етнополітологія : Навчальний посібник. К.: Алерта, 2011.200 с.
46. Костюка Б. “”Русский мир” - ідеологічна та економічна зброя Росії - експерти”, в інтернет-виданні “Радіо Свобода”. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29656407.html> (дата звернення: 29.03.2023)
47. Лено. М. “Що таке концепція “Третього Риму”? Як Москва використовувала її останні 500 років. перекл. П. Артимишин. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/shcho-take-kontseptsiiia-tretogo-rimu-iak-moskva-vikoristovuvala-yiyi-ostanni-500-rokiv/> (дата звернення: 28.03.2023)
48. Лосев І. В. Відносини України і Росії в 90-ті роки ХХ ст. як культурно-історичний феномен. Наукові записки. Том 19. Теорія та історія культури. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/21f792eb-39b3-4ea6-b3f8-e5cd72d11ce0/content> (дата звернення: 03.04.2023)
49. Матухно Ю. О. Проблема класифікації радянських свят у перше пореволюційне десятиліття / Ю. О. Матухно // Наукові праці історичного

- факультету Запорізького національного університету. - 2017. - Вип. 48. - С. 139-142. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2017_48_27
50. Матях В. М. “Українсько-російські відносини другої половини XVII-XVIII ст. (стан дослідження проблеми у вітчизняній історіографії)”. Укр. км. журн. 2004. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2004/1/7.pdf> (дата звернення: 12.03.2023)
51. Музиченко Я. Спотворено в ССРСР. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/95252> (дата звернення: 10.05.2022).
52. Наукова стаття Світлани Топалової на тему: “”Русский мир” та радянський комуністичний міф: нова форма при незмінності змісту”, у European political and law discourse, Volume 2, Issue 2. 2015.
53. Неймарк. М. Украинский кризис и Русский мир, стаття в науково-аналітичному журналі “Обозреватель”, с. 40-49. URL: <https://i-sng.ru/pdf/2180/34772-8307-08-2015.pdf#page=40> (дата звернення: 29.03.2023)
54. Нічик В. М., Суспільно-політичні погляди Ф. Прокоповича, електронне джерело. URL: <http://litopys.org.ua/procop/proc105.htm> (дата звернення: 09.03.2023)
55. ОСТИН Джон ИЗБРАННОЕ. Перевод с англ. Макеевой Л. Б., Руднева В. П. - М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999. - 332 с. С.13-135.
56. Офіційне інтернет-представництво Президента України, Указ Президента України №679/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6792022-44249> (дата звернення: 16.04.2023)
57. Павлів В. Час на девішиванкізацію. ZAXID.NET. URL: https://zaxid.net/chas_na_devishivankizatsiyu_n1267268 (дата звернення: 10.05.2022).
58. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. 808 с. URL:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Levenets_Yurii/Politychna_entsyklopediia.pdf

(дата звернення: 10.04.2023)

59. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь / За ред. д. політ. н. С. Ю. Римаренка. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 188 с.
60. Політологічний словник : Навч. Посіб.для студ. Вищ. Навч. Закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. К. : МАУП, 2005. 792 с. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/kv_08.pdf (дата звернення: 20.03.2023)
61. Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / В.Полохало (керівник авт. колективу); Заг. ред-ція.: Є.Бистрицький (розд. 1), В.Полохало (розд. 2), С.Макеєв (розд. 3), О.Дергачов (розд. 4). К.: Політична думка, 1995. 368 с. URL: <http://litopys.org.ua/polpost/pp.htm> (дата звернення: 05.04.2023)
62. Потапенко Ярослав, Історико-політичні та соціокультурні наслідки впровадження псевдорелігійної концепції “русского мира” в сучасній Україні. Збірник наукових статей. Випуск 33, УДК 27-772(477) “20”
63. Російська агресія проти України: правда і вигадки, причини і наслідки. П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. К.:
64. Сайт Президента Росії. “Обращение Президента Российской Федерации” від 24 лютого 2022 року. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/67843> (датазвернення: 31.03.2023)
65. Сайт Президента Росії. “Подписание договоров о принятии ДНР, ЛНР, Запорожской и Херсонской областей в состав России” від 30 вересня 2022 року. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/69465> (дата звернення: 31.03.2023)

66. Святейший Патриарх Кирилл в предверии праздника Святой Пасхи совершил молитву об Украине. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3630283.html> (дата звернення: 30.03.2023)
67. Святейший Патриарх Кирилл: Единство Святой Руси основано прежде всего на единстве Русской Православной Церкви. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5508869.html> (дата звернення: 30.03.2023)
68. Скакун О. Ф., Теорія держави та права: Підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-51.html> (дата звернення: 02.03.2023)
69. Стаття “Зеленський про переговори з Путіним: “немає з ким говорити”” в інтернет виданні “Радіо Свобода”. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyy-rosiya-porazka/32287034.html> (дата звернення: 15.04.2023)
70. Стаття “Путін підписав укази про анексію окупованих регіонів півдня йсходу України” в інтернет виданні “Радіо Свобода”. URL:
71. Стаття “Українська та російська делегації проведуть переговори на кордоні України й Білорусі” в інтернет виданні “BBC News Україна”. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60546246> (дата звернення: 15.04.2023)
72. Стаття на порталі новин “Obozrevatel”. “Нам не нужна война, но мы будемзащищаться: Зеленский выступил с обращением. Видео”. URL:<https://news.obozrevatel.com/politics/nam-ne-nuzhna-vojna-no-myi-budem-zaschischatsya-zelenskij-vyistupil-s-obrascheniem-video.htm> (дата звернення: 15.04.2023)
73. Т. О. Гонтар Сімейні свята, звичаї та обряди в системі духовного відродження України // Науковий вісник НЛТУ України . 2011. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/simeyni-svyata-zvichayi-ta-obryadi-v-sistemi-duhovnogo-vidrozhennya-ukrayini> (дата обращения: 08.05.2022).

74. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / Упорядн.: Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька; За ред. Л. Масенко. К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2005. 399 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0007914> (дата звернення: 20.03.2023)
75. Чукут С. А. Ритуал, його місце та значення в системі управління спадкоємністю в духовній культурі/ С.А. Чукут // Командор. – 1999. – № 2.
76. Шкурко О. ВПЛИВ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПОЛІТИЧНУ СВІДОМІСТЬ. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2020. 1 (7). С. 237–245. URL: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2020-01-237-245> (дата звернення: 08.05.2022).
77. Шляхтун П.П. Політологія (Теорія та історія політичної науки): Підручник. К., 2002. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-52.html> (дата звернення: 02.03.2023)
78. Шпорлюк, Роман. Комунізм і націоналізм [Текст] ; Карл Маркс проти Фрідріха Ліста / Р. Шпорлюк ; пер. Г. Касьянов ; . - К. : Основи, 1998. - 479 с. - ISBN 966-500-008-X
79. Щедровицкий П.Г. Русский мир и транснациональное русское. Библиотека культурной политики, управления и предпринимательства, АТШ, 1999. С. 19. URL: <https://shchedrovitskiy.com/russkiy-mir/> (дата звернення: 29.03.20)
80. Язва Л. На яких з українських президентів найбільше схожий Порошенко на фотографіях. Інфографіка. Новини України та Світу. Головні і останні новини - НВ (Новое Время). URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/na-jakih-z-ukrajinskih-prezidentiv-najbilshe-shozhij-poroshenko-na-fotografijah-infografika-1368477.html> (дата звернення: 09.05.2022).
81. Як Погуляйко в окрузі Рубльова школу відкривав. Волинські новини. URL: <https://www.volynnews.com/ua/news/all/yak-pohuliayko-v-okruzi-rublova-shkolu-vidkryvav/> (дата звернення: 10.05.2022).

82. Янукович відкрив на Київщині «Лісову казку». Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1561657>
yanukovich_vidkriv_na_kiiivshchini_lisovu_kazku_1873537.html (дата звернення: 10.05.2022).